

αρχιτέκτονες

Περιοδική έκδοση του ΣΑΔΑΣ-ΠΕΑ / Περίοδος Γ / Τεύχος 16 / Οκτώβριος 2015

Διατίθεται δωρεάν

Σελίδα 2

Σημείωμα της σύνταξης

Σελίδα 10

... συνθήκες «επιτέλεσης» χώρου

Σελίδα 20

Ένα ανοικτό αρχείο δημιουργικών ιδεών

Σελίδα 3

«Αρχιτεκτονημένη» εξουσία: Μορφές-ζωής, εργασία και πόλη

Σελίδα 12

Αρχιτεκτονική ή Διεκδίκηση; Ο ρόλος της αρχιτεκτονικής στον σύγχρονο αστικό χώρο

Σελίδα 23

Ο «επαναπρογραμματισμός» του αρχιτέκτονα στη meta-data εποχή

Σελίδα 5

Ο αρχιτέκτονας ως αρχειοθέτης

Σελίδα 14

Μεταξύ επισκέπτη και γηγενούς, μεταξύ φοιτήτριας και παιδαγωγού: Η αφηγηματικότητα ως αρχιτεκτονική πράξη

Σελίδα 24

Ο αρχιτέκτονας των μικρών καθημερινών πραγμάτων

Σελίδα 7

Αρχιτέκτονας παιδαγωγός

Σελίδα 17

Αρχιτεκτονική κληρονομιά: Για μια γόνιμη συμβολή του σύγχρονου αρχιτέκτονα στη δημιουργική διατήρηση της «μνήμης»

Σελίδα 25

Γνωρίζω – Αγαπώ – Δρώ!

Σελίδα 8

Αθήνα Εδώ και Τώρα

Σελίδα 18

Αρχιτεκτονική τεσσάρων διαστάσεων: Σχεδιάζοντας για τους αστέγους

Σελίδα 27

Αναφορά στον ΕΛ/Le Corbusier

Σημείωμα της σύνταξης

Η περιοδική έκδοση “αρχιτέκτονες” επιστρέφει με ένα συλλογικό τεύχος.

Πρόκειται για μια από κοινού προσπάθεια καταγραφής και διερεύνησης του νέου(;) δυναμικού αντικειμένου της αρχιτεκτονικής πράξης στη σημερινή ελληνική πραγματικότητα και σε συσχετισμό με το διεθνές περιβάλλον.

Τα τελευταία χρόνια, ως μέρος μιας διεθνούς τάσης, υποκινούμενη σε σημαντικό βαθμό και από την κρίση, η αρχιτεκτονική στην Ελλάδα μετατοπίζεται από την κατασκευή του χώρου στη διαχείρισή του. Μέσα από μια πλήθος δράσεων, εργαστηρίων, ερευνών, αστικών ξεναγήσεων, χαρτογραφίσεων, ουτοπικών διαγωνισμών, καλλιτεχνικών προσεγγίσεων και αντίστοιχων μεταπτυχιακών, διαμορφώνεται ένα καινούριο προφίλ αρχιτέκτονα, αυτό του παιδαγωγού-διαμεσολαβητή-ερμηνευτή όχι μόνο της σύγχρονης ιστορίας της πόλης, των κτισμάτων και του δημόσιου χώρου της, αλλά κυρίως ενός αρχιτέκτονα ερμηνευτή-διαμεσολαβητή στη μετατόπιση του τρόπου ζωής και πρόσληψης, με δημιουργικό τρόπο, των αστικών προκλήσεων.

Πρόκειται για προσωρινή απάντηση στην κρίση, απλή προσθήκη στο βιογραφικό, εθελοντική προσφορά, μόνιμη δυνατότητα επαγγελματικής διεξόδου ή εντέλει οι παραπάνω πρακτικές διευρύνουν και εμπλουτίζουν ριζικά το πεδίο της αρχιτεκτονικής; Προσπαθώντας να σχηματοποιήσουμε το «νέο πεδίο», παρουσιάζουμε τις δικές σας προσωπικές εμπειρίες και τοποθετήσεις που διερμνεύουν τον ρόλο του «αρχιτέκτονα» στην Ελλάδα τώρα.

ΠΕΡΙΟΔΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ ΣΥΛΛΟΓΟΥ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ ΔΙΠΛΩΜΑΤΟΥΧΩΝ ΑΝΩΤΑΤΩΝ ΣΧΟΛΩΝ ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΑΣ ΕΝΩΣΗΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ
Βρυσακίου 15 και Κλάδου, 105 55 Αθήνα, τηλ.: 210 3215146, fax: 210 3215147
e-mail: sadas-pea@tee.gr • www.sadas-pea.gr

ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΣΑΔΑΣ-ΠΕΑ

Πρόεδρος: **Τόνια Κατερίνη**, Αντιπρόεδρος: **Διονύσης Κεκάτος**, Γεν. Γραμματέας: **Γιώργος Πλατσάκης**, Ειδ. Γραμματέας: **Κάρολος Γαλανός**, Ταμίας: **Βιβιάννα Μεταλλινού**, Μέλη: **Αφροδίτη Αυγερινού**, **Μυρτώ Δεσποτιδή**, **Δημήτρης Κροκίδης**, **Χρυσή Μακράκη**, **Κωστής Μασούρας**, **Όλγα Πάππα**, **Θωμάς Παρασκευάς**, **Μιχάλης Πουλάκης**, **Κώστας Σικιάς**, **Νίκος Φιντικιάκης**

Υπεύθυνη σύμφωνα με το νόμο: **Τόνια Κατερίνη**

ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Κάρολος Γαλανός, **Κωνσταντίνα Θεοδώρου**, **Διονύσης Καννάς**, **Ανθή Κοσμά**, **Αλέξανδρος Κλειδωνάς**, **Παναγιώτης Κουμουندούρος**, **Ειρήνη Κουφέλη**, **Μυρτώ Κωσταροπούλου**, **Άγγελος Λούπης**, **Κλεοπάτρα Μακά**, **Άννα Μελανίτου**, **Γιάννης Μπρόπουλος**, **Βασιλική Παναγιωτοπούλου**, **Όλγα Σημαιοφορίδου**, **Τζίνα Σωτηροπούλου**, **Έρση Φιλιππούλου**, **Ελένη Χρηστέα**

Τυπογραφική διόρθωση: **Ζωή Τσώκου**
Εκτύπωση: **GRAPHICA**

ΕΞΟΦΥΛΛΟ Πηγή: www.elitismstyle.com

“αρχιτέκτονες”

Περιοδική έκδοση του Συλλόγου Αρχιτεκτόνων Διπλωματούχων
Ανωτάτων Σχολών – Πανελληνίας Ένωσης Αρχιτεκτόνων

Στηρίξτε το έντυπο “αρχιτέκτονες”

- Εγγραφείτε στον Σύλλογο
- Εξοφλήστε τις συνδρομές σας στον ΣΑΔΑΣ-ΠΕΑ
- Προχωρήστε σε δωρεά στον ΣΑΔΑΣ-ΠΕΑ

Εάν επιθυμείτε να παραλαμβάνετε το έντυπο στο χώρο σας:

- Για τα μέλη του ΣΑΔΑΣ-ΠΕΑ 12 € για 10 τεύχη
- Για τα μη μέλη 20 € για 10 τεύχη

ΕΓΓΡΑΦΕΙΤΕ στη λίστα αποστολής άμεσα:

- Είτε με καταβολή του αντίστοιχου ποσού του/της ενδιαφερομένου/ης απευθείας στα γραφεία του ΣΑΔΑΣ-ΠΕΑ, Βρυσακίου 15, Μοναστηράκι, 105 55 Αθήνα, τηλ.: 210 3215146
- Είτε με κατάθεση στον τραπεζικό λογαριασμό της ΕΘΝΙΚΗΣ ΤΡΑΠΕΖΑΣ 146/480197-02 με δικαιούχο ΣΑΔΑΣ-ΠΕΑ, και αποστολή του σκαναρισμένου τραπεζικού παραστατικού στο e-mail sadas-pea@tee.gr ή με fax στο 210 3215147

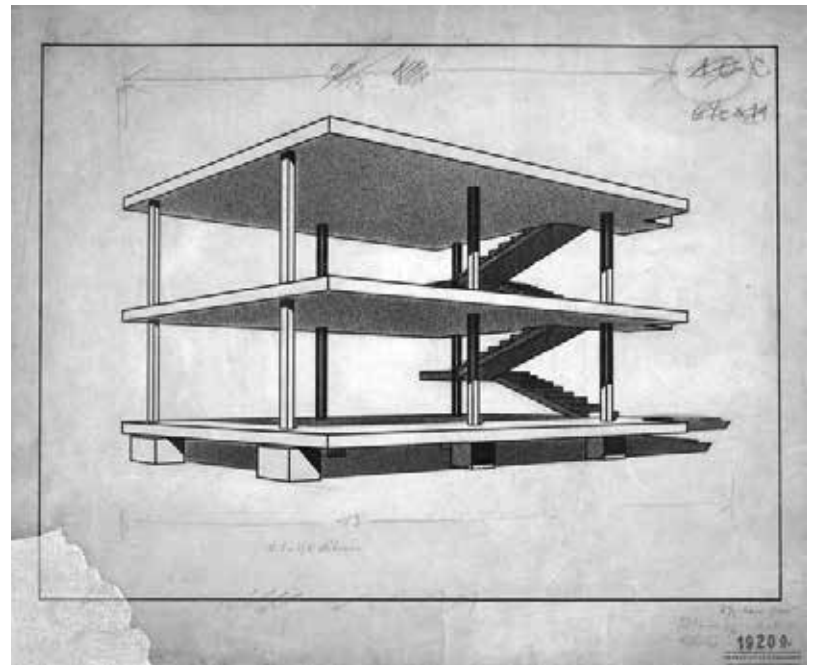
«Αρχιτεκτονημένη» εξουσία: Μορφές-ζωής, εργασία και πόλη

γράφει ο Πλάτων Ησαΐας

«Η φύση της σύγχρονης εξουσίας είναι αρχιτεκτονική και απρόσωπη, όχι προσωπική και αναπαραστατική», Invisible Committee, *To Our Friends* (Los Angeles, CA: Semiotext(e), 2015), 83.

Πρόσφατα, στην εισαγωγή μιας διάλεξής του στην αρχιτεκτονική σχολή του UCL, ο Adrian Lahoud χρησιμοποίησε το παραπάνω απόσπασμα από το τελευταίο εκδοτικό εγχείρημα του πληθυντικού υποκειμένου Invisible Committee, μια συλλογικότητα σημείο αναφοράς για πολλούς/πολλές στην έρευνα και την πάλη ενάντια στους μηχανισμούς και τους θεσμούς της καπιταλιστικής κυριαρχίας. Πώς θα μπορούσε μια τέτοια φράση να αποτελέσει αφορμή να σκεφτούμε το ρόλο, ή τις πιθανότητες δράσης σε αυτή τη φάση της πιο πρόσφατης από τις καπιταλιστικές κρίσεις; Πώς σχεδιάζεται μια κάποια μορφή αντίστασης, ακόμη και «αμυντικής ανασύνταξης»; Ποια σχέση μπορεί να έχουν οι διαρκώς πιο αφηρημένες μορφές εξουσίας και οι θεσμοί της, η αποεδαφικοποίησή της –τεταμένη θεαματικά την εποχή του χρηματικού κεφαλαίου και της λεγόμενης «άυλης εργασίας»– με την απολύτως «στιβαρή» πραγματικότητα της πόλης, των υποδομών και της αρχιτεκτονικής; Πώς σχετίζονται τα παραπάνω με την ενοχική οντολογία του χρέους και την εργασία;

Η κάπως αινιγματική για εμάς αποστροφή των Invisible Committee χρησιμοποιείται σε ένα τμήμα του κειμένου τους όπου μιλούν ακριβώς για το μετασχηματισμό του φορέα και των δομών άσκησης εξουσίας και κυριαρχίας, τη μη-δυνατότητα δηλαδή εντοπισμού και αναπαράστασής της στο πρόσωπο ενός κυρίαρχου – θεού, βασιλιά, ή του φιλελεύθερου, προσωποπαγούς κράτους της αστικής, αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας. Προκύπτει μια κριτική στη θεώρηση των δομών των προϋπαρχόντων θεσμών άσκησης της ως προνομιακών σημείων σύγκρουσης. Οι οργανωτικές δομές –κόμμα, συνδικάτο, επαγγελματικός φορέας– προφανώς δεν αρκούν για να στοιχίσουν ένα πιθανό αντιθετικό παράδειγμα. Τονίζουν χαρακτηριστικά ότι η φύση της σύγχρονης εξουσίας πρέπει να νοείται πρώτιστα ως διαρκώς παρούσα, σταθερά ασκούμενη βία μέσα από τις υποδομές κυβερνητικής και επιμελητείας, συνθήκη που μετασχηματίζει εξίσου ραγδαία κάθε απελευθερωτική ή τουλάχιστον οργανωτική πλατφόρμα και προοπτική. Αυτό που έχει σημασία δηλαδή είναι η αποκάλυψη του απρόσωπου αυτού διαγράμματος και η αποδοχή της απολύτως μηχανιστικής διάστασης κατασκευής υποκειμένων και διαχείρισης σωμάτων και επιθυμιών. Μέσα σε

Le Corbusier, *Maison Dom-ino*, 1914

αυτό το πλαίσιο, η ίδια η «εργασία» νοείται ως κάτι τελείως διαφορετικό, καθώς, πέρα των –σε συνεχή απειλή– ιστορικών μορφών απασχόλησης, εργασία σήμερα σημαίνει πρωτογενής μόχθος (labour) παράγοντος σε συνθήκες πρωτοφανούς επισφάλειας, με την υπεραξία του να κυριεύεται διαρκώς πρώτα και κύρια ως μορφή επικοινωνίας και παραγωγή γνώσης και πληροφορίας. Από την πλευρά τους, οι Invisible Committee προτείνουν στρατηγικές, συνεχείς δολιοφθορές, την επιτέλεση μορφών-ζωής ακριβώς εντός της καθημερινής αντίστασης που οφείλει να θεωρεί συνεχώς –όσο τοπική ή περιπτωσιολογική και εάν είναι– τη νέα απρόσωπη «αρχιτεκτονημένη» εξουσία που διατρέχει τις παγκόσμιες υποδομές ενιαία και αδιαίρετη, ως ένα συστηματικό δίκτυο απύθμενης και ανελέητης βαρβαρότητας.

Κατά ένα παράδοξο τρόπο, θα μπορούσαμε να κατασκευάσουμε μια συναφή αναλογία με το discourse για την αρχιτεκτονική και την πόλη. Αυτό που περιγράφεται παραπάνω, ακριβώς αυτή η μετάβαση από την αναπαραστατική γλώσσα στη λογική του απρόσωπου μηχανισμού που δρα

αδιάλλειπτα και κυριαρχικά διά μέσου του διαγράμματος που συντάσσει, αλλά και η πρωτοκαθεδρία του μόχθου ως κατηγορία πια και διάχυτη κατάσταση στην ίδια την πόλη –αν όχι εκδοχή του ίδιου του οικιακού– μοιάζει να συστήνει ξανά και να πολιτικοποιεί ριζοσπαστικά την έννοια του «γενικού» (generic). Τούτο οφείλει να επεκταθεί και στον κριτικό λόγο για την πόλη και την αρχιτεκτονική. Να πάψει δηλαδή να λογίζεται μονάχα ως γλώσσα ή αναπαράσταση που συντάσσει αντικείμενα στο χώρο, αλλά και να υπερβεί το ξεπερασμένο «ταφουρικό» παράδειγμα, για το οποίο πιθανώς αρκεί η τακτική «αποκάλυψη» δομών εξουσίας ή πολιτικο-οικονομικών σχέσεων που προϋπάρχουν της αρχιτεκτονικής ή του κριτικού λόγου περί αυτής. Αντίθετα, και πιθανώς επιστρέφοντας στην αρχετυπική, κορμπυζιανή «μηχανή του κατοικείν», και ακριβώς παραδειγματικά στην ελληνική πόλη, κατασκευές του οικιακού, μορφές απασχόλησης και διαίρεσης της εργασίας, ο μόχθος –δηλαδή η ζωή η ίδια–, το ιδιοκτησιακό καθεστώς ή ακόμη και η ίδια η παραγωγή και η γνώση του αρχιτεκτονικού χώρου καθίστανται κομβικές πλατφόρμες πάλης.

Είναι η πολυκατοικία και το οικοδομικό τετράγωνο της ελληνικής πόλης ταυτόχρονα «συμβολικό» και «πραγματικό» χωρικό διάγραμμα, δηλαδή

τεχνολογία που τελικά επιλαμβάνει την κατασκευή και το σωφρονισμό των σωμάτων και των επιθυμιών που την κατοικούν. Η ελληνική πολυκατοικία και η αντιπαροχή πρέπει να βάλονται όχι απλώς ως παράγωγα του πολιτικού/νομοθετικού πλαισίου που τα συνέταξε, αλλά ως μηχανισμοί που διάρθρωσαν το ήθος, τις πρακτικές δηλαδή και τις συνήθειες, της ελληνικής κοινωνίας. Ό,τι συγκρότησε την ελληνική πόλη και κοινωνία μέχρι τις απαρχές της λεγόμενης «κρίσης» –η παράδοξη οικονομία της οικοδομής– οφείλει να αποτελέσει τη βάση όποιου πολιτικού προγράμματος, (αντ) αγωνιστικού σε αυτό που η ενοχική οντολογία του χρέους προτείνει. Χρέος σημαίνει ότι το παρόν υπάρχει μόνο ως χρωστούμενο στο αέναο μέλλον, όποια οργάνωση, συνήθεια ή πρακτική μπορεί να υπάρχει μόνο ως «διατιμημένη υπόσχεση». Σε αυτή τη λογική, το νεκρό επενδεδυμένο κεφάλαιο στην ελληνική γη και οικοδομή, βίαια υποτιμημένο, κατάσχετα σταδιακά. Ακριβώς εκεί, η αξίωση του χώρου ως κοινού αγαθού, η μετάβαση από τη λογική του χρήματος στην κοινωνική παροχή ανοίγουν την πιθανότητα μιας λιγότερο μίζερης και απαξιωμένης ζωής.

Μανώλης Μπαμπούσης, Καλλιθέα 1987, πηγή: προσωπικό αρχείο Μανώλη Μπαμπούση

Ο αρχιτέκτονας ως αρχειοθέτης

γράφει η **Αφροδίτη Μαραγκού**

Τα πάντα σήμερα αντιμετωπίζονται με όρους *αρχείου*: κατοικίες, πόλεις, εικόνες, βιβλιοθήκες, ευρετηριακές καταγραφές, στατιστικά στοιχεία, απογραφικά δελτία, χαρτογραφήσεις, κατάλογοι υλικών και οικοσκευών, οδηγό αγοράς, blogs, συμπυκνώσεις δεδομένων, συστήματα επιτήρησης, μονάδες αποθήκευσης κ.ά. Σε αυτά εντοπίζονται ορισμένα από τα βασικά χαρακτηριστικά της τριπλής προϋπόθεσης και της λειτουργίας του αρχείου, όπως την περιέγραψε ο Jacques Derrida. Δηλαδή, διαθέτουν έναν τόπο του αρχαικού υλικού (τον προνομιακό χώρο, ή την κατοικία, εκείνου που «άρχει»), μια ερμηνεία και μια συλλογή.¹

Το ενδιαφέρον των ιστορικών τέχνης και διανοητών για τη σύνδεση του αρχείου με την τέχνη και την πολιτιστική παραγωγή συνδέθηκε με την ιστορία του μοντερνισμού και της ιστορικής πρωτοπορίας. Χαρακτηριστικά και πιο εμβληματικά είναι τα γραπτά και τα εγχειρήματα του Aby Warburg και πολύ περισσότερο του Walter Benjamin. Το ενδιαφέρον του Benjamin για τα αντικείμενα και τα αρχεία έχει μια μοντερνιστική προοπτική που συνδέεται με την ανάπτυξη των βιομηχανικών κοινωνιών και τις μεγαλουπόλεις. Ο Benjamin βάσισε τη μελέτη του σχετικά με τη φυσιογνωμία της βιομηχανικής κοινωνίας σε ένα αρχαικό έργο, το εμβληματικό *Passagenwerk*, κάνοντας την αρχαική μέθοδο ταύτησή με την ερμηνευτική μέθοδο του μοντερνισμού. Ο Benjamin, μέσω των αρχαικών πρακτικών της συλλογής, της αντιπαράθεσης, της ταξινόμησης σύστησε ένα «λογοτεχνικό μοντάζ», όπως το ονόμαζε ο ίδιος. Επιχείρησε μια κατανόηση σχετικά με την κατασκευή των ιστορικών αντικειμένων, η οποία περικλείει τη «διαμεσολάβηση της φαντασίας του συγγραφέα», που βρισκόταν πάντα πέραν ενός σαφούς αφηγηματικού σχηματισμού. Προς ανάλογη κατεύθυνση κινείται και ο *Άτλαντας της Μνήμης* του Warburg, μια ιστορία τέχνης χωρίς λόγια, ένας άτλαντας που αποτελούνταν από 60 πίνακες με πάνω από 1.000 φωτογραφίες. Ο Warburg επιχείρησε, με τη δημιουργική παράθεση αναπαραγόμενων εικόνων, να διαμορφώσει ένα μοντέλο έκφρασης της συλλογικής μνήμης, ένα αρχείο φωτογραφικών αναπαραγωγών που είχαν συλλεχθεί συστηματικά και συγκριτικά, και το οποίο είχε σκοπό να παρουσιάσει ένα ευρύ φάσμα βιωμάτων και εικονιστικών συμβάσεων (μορφές πάθους), όπως αναπαρίστανται στα έργα της αρχαιότητας και μέχρι τους πίνακες της Αναγέννησης. Το αρχείο του Warburg συγκροτείται κι αυτό βασισμένο στη μοντερνιστική πεποίθηση για τη χειραφετική δύναμη της «μηχανικής αναπαραγωγής».

Στη σημερινή ελληνική πραγματικότητα, αυτές οι αρχαικές καταγραφές μετατοπίζονται στο πλαίσιο της αρχιτεκτονικής πρακτικής μετασχηματίζοντας τον αρχιτέκτονα από δημιουργό του χώρου σε αρχειοθέτη αυτού. Πολλοί αρχιτέκτονες και καλλιτέχνες αντλούν σήμερα έμπνευση από τη συλλεκτική πρακτική αντικειμένων, ιχνών στο

Walter Benjamin, *The Arcades Project (das Passagenwerk)*, New York: Belknap Press, 2002

χώρο, τεκμηρίων, μαρτυριών κ.ά., με σκοπό την παραγωγή μιας χωρικής αφήγησης. Η έμφυτη αλλά και επιτακτική ανάγκη του αρχιτέκτονα να αναγνώσει, να χαρτογραφήσει και να κατανοήσει το χώρο τον παρακινεί να αναλάβει το ρόλο του ερευνητή-ντετέκτιβ προκειμένου να συντάξει αρχεία και αφηγήσεις ικανά να στοιχειοθετήσουν και να ερμηνεύσουν χώρους. Από τις σύγχρονες κατασκευές των μητροπολιτικών πόλεων μέχρι τα τοπία ερειπίων του περιαστικού τοπίου, ο αρχιτέκτονας-αρχειοθέτης συλλέγει τεκμήρια, ευρήματα και ίχνη με σκοπό τη σύνταξη ενός τοπολογικού αρχείου, που θα αποτελέσει μηχανισμό ενεργοποίησης των συγκεκριμένων τόπων στη δημόσια σφαίρα.

Η διαδικασία της αρχειοθέτησης, ως ένας σύγχρονος ρόλος του

αντιφάσεις και τις δομές που δεν είναι μόνο τεχνικές αλλά πρωτίστως πολιτικές. Έτσι, ο χώρος, το τοπίο και η πόλη ως αρχείο δεν αποτελούν μια αυτόνομη οντότητα, αλλά συνδέονται με τα θεσμικά χαρακτηριστικά μιας δομής. Ο αρχιτέκτονας ως αρχειοθέτης επιζητά την ανάδειξη αυτών των χαρακτηριστικών, μέσω της οποίας το εκάστοτε αρχείο του θα αποτελέσει το εκφέρων προκειμένου να κατανοήσουμε την ουσία των χώρων.

Παράλληλα όμως το αρχείο των χώρων είναι ανοικτό, εκτεθειμένο σε κάθε είδους ερμηνεία. Κατ' αντιστοιχία με τα υποκείμενα που το ορίζουν, τα αρχεία συνιστούν αποτέλεσμα των δομών. Τα αρχεία, ως «ίχνη», έχουν την ατέρμονη ικανότητα να επαναλαμβάνονται σε νέα συγκείμενα, και κάθε νέο συγκείμενο οδηγεί στη συνάρθρωση νέων νοημάτων. Ο αρχιτέκτονας

Aby Warburg, *The Mnemosyne Atlas*, 1929

αρχιτέκτονα, τον οδηγεί στη συγκρότηση ενός συστήματος διάταξης, ενός μηχανισμού παραγωγής ερμηνειών του χώρου, του τοπίου, της πόλης. Ένας μηχανισμός που σαν «κάνναβος ερμηνείας» δημιουργεί τις προϋποθέσεις για τη συμμετοχή τόσο των αντικειμένων των ερευνών (τόποι και ομάδες που δρουν εκεί) όσο και των υποκειμένων, δηλαδή των ίδιων των αρχειοθετών.

Η πρακτική του αρχείου ως ενόρμηση και απασχόληση του αρχιτέκτονα θα μπορούσαμε να πούμε ότι τον καθιστά μέρος ενός ευρύτερου συνόλου αφηγήσεων και ερμηνειών, ικανού για την ενεργοποίηση τόπων και πρακτικών. Αναλύοντας και ερευνώντας έναν τόπο ως αρχείο, ο αρχιτέκτονας έρχεται αντιμέτωπος και καλείται να αναγνώσει έννοιες που καθιστούν αυτόν τον τόπο σημαίνοντα. Η σχολαστική συγκρότηση και αντιπαραβολή στοιχείων και τεκμηρίων, δεν ανάγεται μόνο στην «εμπειρία της μνήμης».² Μέσω του αρχείου ο αρχιτέκτονας-αρχειοθέτης αναζητεί στην αρχή αυτής της εμπειρίας το «εξουσιαστικό σημείο»,³ τις τάσεις, τις

λοιπόν, μέσω του αρχειακού μηχανισμού του χώρου που παράγει, καλείται να πάρει πέραν των άλλων και θέση μέσα στην αφήγηση που ιδρύει. Κατ' αυτόν τον τρόπο, ο ρόλος του ως αρχειοθέτη συμβάλλει στην όξυνση της κριτικής ικανότητας και στάσης απέναντι στις χωρικές, κοινωνικές και πολιτικές συνιστώσες που απαρτίζουν τη σύγχρονη πραγματικότητα.

Σημειώσεις

1. Jacques Derrida, *Η έννοια του αρχείου*, μετάφραση Κωστής Παπαγιώργης, Εκκρεμές, 1996.
2. Στο ίδιο, σελ. 11.
3. Στο ίδιο, σελ. 12.

Εικόνα 1

Ανταποκρινόμενος στο, εξαιρετικά επίκαιρο, θέμα του περιοδικού “αρχιτέκτονες” που αφορά στην «εδώ και τώρα» κατάσταση της αρχιτεκτονικής δραστηριότητας, και ιδιαίτερα αυτής των νεότερων αρχιτεκτόνων, στη χώρα μας εντός της οικονομικής κρίσης, θα ήθελα να επικεντρώσω την προσοχή μας στο ότι αυτή η οικονομική κρίση που προσβάλλει την Ελλάδα είναι, ουσιαστικά, μια παγκόσμια οικονομική κρίση. Η οποία μπορεί μεν να ξεκίνησε στις ΗΠΑ, αλλά στη συνέχεια εξήχθη σκόπιμα προς την Ευρώπη και τελικά επικεντρώθηκε στοχευμένα στην Ελλάδα. Έτσι το ζήτημα της τρέχουσας αδράνειας της εντόπιας αρχιτεκτονικής δραστηριότητας, που οδηγεί στη μετατόπιση από την παραγωγή νέου χώρου στη διαχείριση του ήδη υπάρχοντος, θα πρέπει να εκτιμηθεί ως μια ιδιαιτερότητα και όχι ως κανονική πτυχή του όλου διεθνούς αρχιτεκτονικού γίγνεσθαι. Βέβαια, η συνολική παγκόσμια αρχιτεκτονική παραγωγή νέου χώρου βρίσκεται πλέον και αυτή σαφώς σε μια περιδίνηση. Μιας και, ενώ στον αποκαλούμενο «Δυτικό Κόσμο» αυτή αντιμετωπίζει σοβαρή υποχώρηση, εξαιτίας του ότι κατά τις περασμένες μεταπολεμικές δεκαετίες υλοποιήθηκε ένας τεράστιος κτηριακός όγκος που κάλυψε σχεδόν όλες τις σχετικές ανάγκες (εντός βέβαια των χαρακτηριστικών του καπιταλιστικού συστήματος ζωής), από την άλλη πλευρά, σε άλλες περιοχές, όπως π.χ. στην Ανατολική Ασία, τώρα είναι που η δημιουργία νέου χώρου βρίσκεται στην απόλυτη ποσοτική κορύφωσή της. Έτσι λοιπόν, συγκεκριμένα στη δική μας περίπτωση, η σχεδόν απόλυτη «νέκρωση» της περιοχής εκείνης της αρχιτεκτονικής που ασχολείται με τη μελέτη και την παραγωγή νέου χώρου τα τελευταία χρόνια θα πρέπει να ερμηνευθεί τόσο σύμφωνα με την πολύ άσχημη κατάσταση της οικονομίας της χώρας όσο όμως και με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της νοοτροπίας ζωής στην Ελλάδα που αφορούν τον τρόπο παραγωγής του χώρου, κυριότερο εκ των οποίων είναι η, ιστορικά πάγια, μικροϊδιοκτησία της γης αλλά και γενικότερα των ακινήτων. Γιατί αυτή, καλώς ή κακώς, πλην όμως αναπόφευκτα, δεν επιτρέπει τις όποιες μεγάλες επενδύσεις που θα μπορούσαν να δώσουν νέο αντικείμενο παραγωγής στο αρχιτεκτονικό δυναμικό της χώρας (όπως συνήθως συμβαίνει στις υπόλοιπες δυτικές χώρες). Κάτι το οποίο έχει μάλιστα κι επίσημα διατυπωθεί από αρκετές σχετικές ακαδημαϊκές ερευνητικές εργασίες στο πρόσφατο παρελθόν. Κατά συνέπεια, η εμφάνιση του «αρχιτέκτονα/παιδαγωγού/διαχειριστή του υφιστάμενου δομημένου περιβάλλοντος», είναι όχι μόνο αναπόφευκτη στη χώρα μας αλλά και δικαιολογημένη.

Επιπλέον των προηγουμένων όμως, πιστεύω ότι ο παραπάνω νέος τύπος αρχιτεκτονικής δραστηριότητας μπορεί να αποδειχτεί και ιδιαίτερα ευεργετικός για την ελληνική κοινωνία. Αυτό γιατί το μεγαλύτερο μέρος του εντόπιου δομημένου περιβάλλοντος, δηλαδή οι γνωστές μας ως «εργολαβικές πολυκατοικίες» και «εξοχικές μονοκατοικίες» (εικ. 1), και οι οποίες είναι βέβαια οι κατοικίες των περισσοτέρων από εμάς, αποτελούν πλέον ένα τεράστιο αντικείμενο αρχιτεκτονικής παρέμβασης που ο εν

Αρχιτέκτονας παιδαγωγός

γράφει ο Χρήστος Κούτελης

λόγω τύπος του αρχιτέκτονα/παιδαγωγού/διαχειριστή του χώρου μπορεί να αναλάβει. Αναφέρομαι, στην κυριολεξία, στην προοπτική εκπόνησης εκατοντάδων χιλιάδων, ή και εκατομμυρίων, μελετών νέας εσωτερικής οργάνωσης αλλά και αναμόρφωσης των όψεων αυτού του τεράστιου αριθμού κτηρίων, με σκοπό τη συνολική αναβάθμιση της εικόνας του δομημένου περιβάλλοντος σ' ολόκληρη τη χώρα! Για να γίνει όμως αυτό εφικτό στην ιδιαίτερη περίπτωση μας, που χαρακτηρίζεται από εκατομμύρια μικροϊδιοκτήτες ακινήτων, χρειάζεται ακριβώς πλέον ένας τύπος αρχιτέκτονα/παιδαγωγού, γιατί μόνο αυτός είναι σε θέση να πείσει έναν έναν ξεχωριστά τον κάθε ιδιοκτήτη της κάθε μονάδας κατοικίας για κάτι τέτοιο. Φυσικά, οι τρόποι για να επιτευχθεί αυτός ο σκοπός μπορεί να είναι διάφοροι, σίγουρα όμως όλοι οι πιθανοί αυτοί τρόποι θα πρέπει να διέπονται από μια φιλοσοφική και στοχαστική διάθεση, έτσι ώστε –και με τους νέους αρχιτέκτονες να λειτουργούν σχεδόν σαν αρχαίοι φιλόσοφοι– να μπορούν να πείσουν την ελληνική κοινή γνώμη να το επιθυμεί. Και τότε σίγουρα ο οικονομικός παράγοντας, καθώς για τέτοιες οικοδομικές εργασίες συγκριτικά δεν είναι ιδιαίτερα απαιτητικός, δεν θα αποτελέσει ανυπερέβλητο εμπόδιο.

Και η αλήθεια είναι ότι η αρχιτεκτονική έρευνα στη χώρα μας έχει αρχίσει να πλέον να αναγνωρίζει το όλο αυτό ζήτημα, κάτι στο οποίο και ο υποφαινόμενος θεωρεί ότι συμβάλλει λόγω μιας πολύ σχετικής διδακτορικής διατριβής που εκπονείται από τον ίδιο στο Τμήμα Αρχιτεκτόνων του ΔΠΘ (επίβλεψη: αναπλ. καθ. Μαρία Αναστασίου), με τίτλο: «Η ανεύρετη σχέση μεταξύ του δομημένου περιβάλλοντος κατοικίας, της εικόνας του και της νοοτροπίας ζωής στην Ελλάδα, από τη μεταπολεμική περίοδο έως σήμερα». Εντός αυτής επιχειρείται, για πρώτη φορά, ένας τεκμηριωμένος προσδιορισμός της σχέσης μας με τα κτήρια κατοικίας μας, μέσω μιας διαδικασίας κωδικοποιημένης ερμηνείας της μορφολογίας τους, υπό την έννοια ότι αυτά αποτελούν ένα συλλογικό δημιούργημα της ελληνικής κοινωνίας και όχι μόνο αποτέλεσμα της κερδοσκοπίας κάποιων εργολάβων. Αποσκοπώντας έτσι στο να απομακρύνει την κοινωνία μας από την, ούτως ή άλλως ουτοπική, ιδέα ότι όλα αυτά τα κτήρια «πρέπει να γκρεμιστούν», και οδηγώντας τη στο να επιθυμεί ρεαλιστικά πλέον την αρχιτεκτονική παρέμβαση διαχείρισης του χώρου.

Εν κατακλείδι λοιπόν, πρέπει όντως να πιστέψουμε ότι αυτός ο νέος παράλληλος ρόλος του αρχιτέκτονα/παιδαγωγού/διαχειριστή του χώρου είναι κάτι δυνητικά ευεργετικό για την ιδιαίτερη περίπτωση της χώρας μας στην εποχή που ξεδιπλώνεται μπροστά μας, κι όχι μια πρόσκαιρη και βοηθητική διαδικασία της εντόπιας αρχιτεκτονικής δραστηριότητας.

Αθήνα Εδώ και Τώρα

γράφει η Δρ Λίνα Στεργίου

Μέχρι πρόσφατα οι περισσότερες θεωρίες κοινωνικής ψυχολογίας επικεντρώνονταν στον *εξατομικευμένο αυτοπροσδιορισμό*,¹ την αυτοσύλληψη με βάση την *ατομική ταυτότητα*.² Σύγχρονες διαπολιτισμικές αντιλήψεις έφεραν στο προσκήνιο την ιδέα ότι το *συνδέομαι* και το *ανήκω* δεν δημιουργούν μόνο συσχετισμούς μεταξύ εαυτού και άλλων, αλλά αποτελούν σημαντικές πηγές του τρόπου με τον οποίο ο εαυτός κατασκευάζεται. Σύμφωνα με τους Brewer και Gardner³ πηγές του αυτοπροσδιορισμού δεν είναι μόνο η ατομική, αλλά και η *συσχετική* και η *συλλογική ταυτότητα*.⁴ Οι ταυτότητες αυτές παρουσιάζουν μια εύθραυστη ισορροπία, όπου ο βαθμός προτεραιότητας της μιας ως προς μια άλλη μεταβάλλεται ανά περιόδους στο άτομο. Ακόμα δύνανται να αρθρώσουν αυτόνομα συστήματα αυτοπροσδιορισμού, αντίθετα ή αντιφατικά μεταξύ τους, που η φύση του συσχετισμού τους αποτελεί ζήτημα διαφορετικών θεωρητικών προσεγγίσεων, μια από τις οποίες υποστηρίζει ότι αποθηκεύονται σε διαφορετικές περιοχές της μνήμης.⁵ Σημαντική είναι ακόμα η θεωρία ότι η συλλογική ταυτότητα σε προτεραιότητα κατευθύνει όχι μόνο τον αυτοπροσδιορισμό, αλλά, κατ' επέκταση, το αξιακό σύστημα, τις πεποιθήσεις, και τις γνωστικές εκπροσωπήσεις της κοινωνίας.⁶ Κατά συνέπεια, ένας κυρίαρχος τύπος ταυτότητας, και το στοιχείο βάσει του οποίου σχηματίζεται, δύνανται να μεταλλάξει τις κοινωνικές προσλαμβάνουσες, έχοντας δυναμικές κοινωνικά ιδιότητες.

Με την αύξηση των περιθωριοποιημένων ομάδων του πληθυσμού, η ανάκτηση της συνοχής του κοινωνικού ιστού και ο επαναπροσδιορισμός της ταυτότητας της Αθήνας αποτέλεσαν αντικείμενο της έρευνας *Αθήνα Εδώ και Τώρα* και των πιλοτικών της δράσεων. Στόχο της έρευνας αποτέλεσε η δυνατότητα διαμόρφωσης κοινής συσχετικής (ή και πιθανόν συλλογικής) ταυτότητας μεταξύ περιθωριοποιημένων και ευπαθών ομάδων του κοινωνικού συνόλου και άλλων ενταγμένων τμημάτων του. Στη συνέχεια, οι πιλοτικές δράσεις εξέτασαν τον τρόπο και το στοιχείο βάσει του οποίου θα μπορούσε να επιτευχθεί ένας τέτοιος σχηματισμός. Αν μπορεί και σε ποιο βαθμό είναι δυνατόν μια συνεργατική και στοχαστική διαδικασία να προωθήσει μια βαθύτερη δέσμευση πρότερα μη συνδεδεμένων ατόμων και ομάδων μεταξύ τους. Διερεύνησαν αν μια συσχετική ταυτότητα μπορεί να γίνει εφικτή μέσω της συμμετοχικής τέχνης και της αντανάκλασης των προαναφερθεισών μονάδων στον δημόσιο χώρο της Αθήνας. Αν τελικά εικαστικές στρατηγικές συμμετοχικών δράσεων μπορούν να λειτουργήσουν ως πλατφόρμες άμβλυσης των κοινωνικών προβλημάτων. Ταυτόχρονα οι δράσεις εξέτασαν τη δυνατότητα ανάκτησης του δημόσιου χώρου, και συγκεκριμένα του ιστορικού κέντρου της Αθήνας, ως συλλογικού τόπου ανοικτού στην ιδιαιτερότητα, τη δημιουργική έκφραση, το διάλογο, την επικοινωνία, ως χώρου τελικά κατοικήσιμου. Και τέλος, διερεύνησαν τη

δυνατότητα επαναπρόσληψης ή επανανοηματοδότησης του ιστορικού τριγώνου της Αθήνας με βάση τις νέες κοινωνικές συνιστώσες.

Οι πιλοτικές δράσεις πραγματοποιήθηκαν μέσω ενός διευρυμένου μοντέλου συνεργασιών μεταξύ πανεπιστημίων, καλλιτεχνών και αρχιτεκτόνων, φορέων και οργανώσεων, και συνδύασαν πεδία όπως της πολεοδομίας και της αρχιτεκτονικής με την τέχνη και τις ψηφιακές μορφές της τέχνης. Υλοποιήθηκαν μέσω δύο διεπιστημονικών εργαστήριων, συνεργασίες του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών «Ψηφιακές Μορφές Τέχνης» της Ανωτάτης Σχολής Καλών Τεχνών της Αθήνας και του CITU Research Center of Paragraphe Laboratory του Πανεπιστημίου Paris 8 με την αστική μη κερδοσκοπική εταιρεία 4Life Strategies, και μέσω μιας συνεργασίας της τελευταίας με την επιμελήτρια και καλλιτέχνη Blanka Amezkua. Οι πέντε χωρικά και χρονικά συντονισμένες δράσεις λειτούργησαν ως πρακτικές παρέμβασης στον δημόσιο χώρο της Αθήνας με εικαστικά, νέα τεχνολογικά και διαδραστικά έργα, τα οποία αφορούσαν και ενέπλεξαν κοινωνικές ομάδες με ποικίλα χαρακτηριστικά. Η σειρά συγχρονισμένων συμμετοχικών δρωμένων έλαβαν χώρα στην υπάρχουσα αστική δομή του κέντρου, σε κτήρια και ελεύθερους δημόσιους χώρους, στο ίχνος του ιστορικού τριγώνου της Αθήνας.

Συνδεδετικό στοιχείο για τη διερεύνηση σχηματισμού συσχετικής ταυτότητας ήταν η τέχνη. Μέσον σχηματισμού ήταν η ενεργή συνεργασία ατόμων των υπό εξέταση ομάδων τόσο στη δημιουργία των εικαστικών έργων όσο και στις εικαστικές δράσεις. Μέλη συλλόγων, όπως της ΑΡΣΙΣ, ο οποίος αριθμεί στην πλειοψηφία του μετανάστες στην Αθήνα με καλλιτεχνικά ενδιαφέροντα, συνεργάστηκαν με τους δημιουργούς στα ακαδημαϊκά εργαστήρια για την παραγωγή ψηφιακών και διαδραστικών εικαστικών έργων, αποτυπώνοντας την ιδιαιτερότητά τους μέσω προσωπικών

αφηγήσεων. Διαμόρφωσαν σε σημαντικό βαθμό τόσο τα έργα που εκτέθηκαν στον δημόσιο χώρο όσο και την πρόσληψη του δημόσιου χώρου της Αθήνας με τις πρόσφατες κοινωνικές του ιδιαιτερότητες. Ακόμα, άτομα με διαφορετικά ηλικιακά, εργασιακά και εθνικά χαρακτηριστικά

συμμετείχαν στα εικαστικά δρώμενα. Καλλιτέχνες προσκάλεσαν και ενέπλεξαν τέτοιες μονάδες στις δράσεις τους δημιουργώντας χώρους διαλόγου και επικοινωνίας με βάση είτε διατροφικές παραδόσεις (παραδοσιακές κουζίνες) είτε φωτογραφικές αποτυπώσεις ιδιαίτερων τόπων. Διαπιστώσεις της πιλοτικής δράσης αναφορικά με την έρευνα ήταν ότι, με στοιχεία σχηματοποίησης την τέχνη και τον κοινό χώρο κατοίκησης, άτομα ευπαθών και αποκλεισμένων ομάδων δύνανται να δημιουργήσουν συσχετική ταυτότητα με ενταγμένα μέλη. Η συσχετική ταυτότητα πράγματι βασίζεται σε διαπροσωπικές συνδέσεις και συνδέσεις ρόλων, είναι συχνά χρονικά προσδιορισμένη, αλλά και τροφοδοτεί την αίσθηση του *ανήκω*. Αν αντίστοιχες δράσεις συνεχίσουν να δημιουργούνται με ίδιο συστατικό σχηματοποίησης και μέλη, υπάρχει η δυνατότητα δημιουργίας σταθεράς που μπορεί να εξελιχθεί σε συλλογική ταυτότητα. Όπως προαναφέρθηκε, η τελευταία (όταν είναι κυρίαρχη) κατευθύνει όχι μόνο τον αυτοπροσδιορισμό, αλλά, κατ' επέκταση, το αξιακό σύστημα, τις πεποιθήσεις, και τις γνωστικές εκπροσωπήσεις της κοινωνίας. Ακόμα όμως και στο στάδιο αυτό, τόσο η αντανάκλαση των ιδιαιτεροτήτων των ομάδων που παραμένουν στο περιθώριο του κοινωνικού ιστού όσο και έκθεσή τους, και συνεπώς η υποβολή τους σε κρίση και διάλογο, τα καθιστούν ενεργά μέλη του κοινωνικού συνόλου, έστω και προσωρινά και χωρικά προσδιορισμένα.

Σημειώσεις

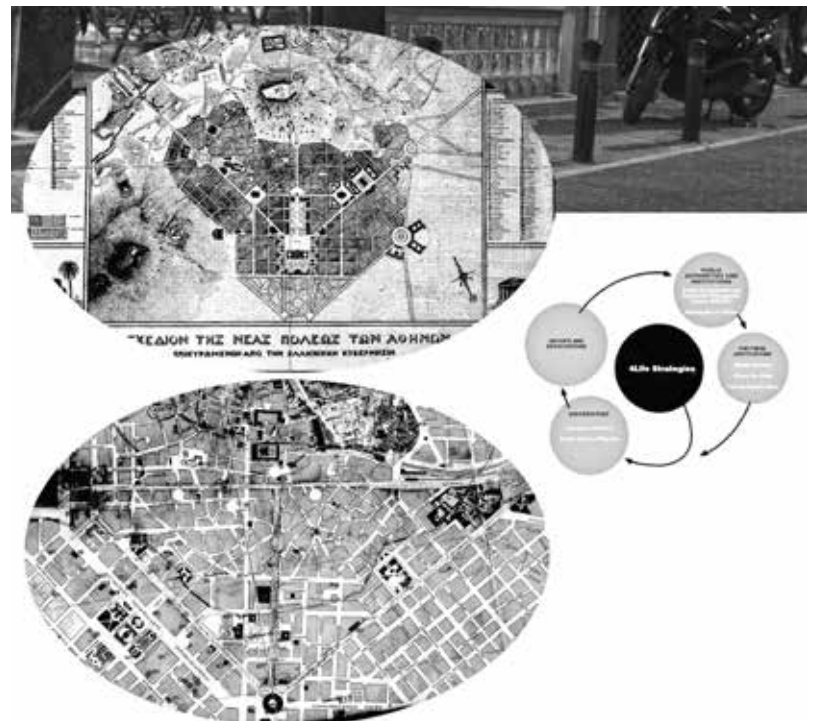
1. Όρος στα αγγλικά: self-identification ή self-concept.
2. Ως ατομική ταυτότητα ορίζεται η διαφοροποιημένη, εξατομικευμένη αυτο-σύλληψη. Brewer, Marilyn B.; Gardner, Wendi, «Who is "We"? Levels of Collective Identity and Self Representations», *Journal of Personality and Social Psychology*, vol. 71, no. 1 (1996), p. 84.
3. Στο ίδιο, pp. 83-93.
4. Όροι στα αγγλικά: self identity, relational identity, collective identity. Ως

συσχετική ταυτότητα ορίζεται η αυτο-σύλληψη που προέρχεται από τις συνδέσεις του εαυτού με σημαντικά άλλα και αντιστοιχεί σε έναν αλληλοεξαρτώμενο εαυτό. Brewer, Marilyn B.; Gardner, Wendi, ό.π., p. 84. Ως συλλογική ταυτότητα ορίζεται η κοινή αυτο-σύλληψη που μοιράζεται το άτομο με μέλη ομάδων με κοινά χαρακτηριστικά όπως εθνικότητα, φύλο, επάγγελμα, πολιτικό κόμμα κ.ά. Δεν προαπαιτείται, όπως στη συσχετική ταυτότητα, μια άμεση επαφή ή ανταλλαγή, γιατί η φύση της προέρχεται από τη συνειδητή και ψυχολογική στάση του *ανήκω*. Ashmore, Richard D.; Deaux, Kay; McLaughlin-Volpe, Tracy, «An Organizing Framework for Collective Identity: Articulation and Significance of Multidimensionality», *Psychological Bulletin*, vol. 130, no. 1 (2004), p. 81.

5. Trafimow, David; Triantis, Harry C.; Goto, Sharon G., «Some tests on the distinction between the private and the collective self», *Journal of Personality and Social Psychology*, vol. 60, no. 5 (1991), pp. 649-55.
6. Brewer, Marilyn B.; Gardner, Wendi, ό.π., p. 86.

Πιλοτικές δράσεις 9-11 Μαΐου 2011

- Πανεπιστήμιο Paris 8, CITU Research Center of Paragraphe Laboratory – Maurice Benayoun, Robin Gareus.
- Ανωτάτη Σχολή Καλών Τεχνών, Π.Μ.Σ. «Ψηφιακές Μορφές Τέχνης» – Βίκη Μπέτσου.
- Δημιουργοί (συμμετέχοντες ακαδημαϊκών εργαστηρίων): Ιωάννα Αγγελοπούλου, Μίνα Ασημακοπούλου, Παναγιώτης Βούλγαρης, Νεφέλη Γεωργακοπούλου, Μαρία Δημοπούλου, Αιμίλιος Θεοφάνους, Γιάννης Καρούζης, Βαγγέλης Κατικαρίδης, Χρυσάνθη Κουμιανάκη, Αντώνης Κούρκουλος, Πωλίνα Κυριτσοπούλου, Ελένη Λομβάρδου, Ελεάνα Μαρτίνου, Νίκος Μυτιληνός, Αριστοτέλης Γιώργος Σοφιανόπουλος, Μάρα Παπαβασιλείου, Παναγιώτης Τομαράς, Βασιλική Φιλίππου.
- 3///3...THREE WALLS ON WEDNESDAYS... – Blanka Amezkua, Ήρα Βλαχάκη, Μελίνα Μοϊσιδέλη, Σωτήρης Παπανικολάου.
- ΑΡΣΙΣ και «Η Νέα Αλληλεγγύη», Πανεθνικό Σύλλογο Παιδιών με Νοητική Στέρση-Τυφλών-Παραπληγικών.
- Δήμος Αθηναίων, Εταιρεία Ανάπτυξης και Τουριστικής Προβολής Αθηνών.
- 4Life Strategies – Λίνα Στεργίου.

... συνθήκες «επιτέλεσης» χώρου

γράφει ο Κώστας Ντάφλος

Τα τελευταία χρόνια η αρχιτεκτονική σκέψη και πράξη μετατοπίζεται από την «παραγωγή» χώρου στη δημιουργία συνθηκών «επιτέλεσης» χώρου. Προς αυτή την κατεύθυνση συμβάλλουν γνώριμες πρακτικές και πολιτικές που επανεμφανίζονται από το παρελθόν στο προσκήνιο, όπως χάκερ, μπρικολάζ κ.ά., συνδυασμένες με νεότερες χωρικές και χρονικές πρακτικές. Έτσι, στην πραγματικότητα, το υποκείμενο-αρχιτέκτων στις σημερινές συνθήκες δεν παραμένει μόνο σε «εμπνευσμένες» εφαρμογές, είτε παρέχοντας έναν πρωτογενή «ολοκληρωμένο» σχεδιασμό είτε για την απόδοση νοήματος και την πρόκληση αρχιτεκτονικής εμπειρίας, όσο επίσης σε έναν διαχειριστικό, για άλλους ενεργητικό και για άλλους παθητικό, ρόλο ερμηνευτή ή παιδαγωγού διαμεσολαβητή. Όμως, πολύ περισσότερο, το υποκείμενο αυτό δρα ως εμπλεκόμενος «συμπαραγωγός» και «ομοσυντάκτης» επιτελέσεων στην κοινωνική και πολιτική σφαίρα, ή ακόμη περισσότερο ως «υποκινητής» διαδράσεων ή «προβοκάτορας», στο πλαίσιο ενός μετασχεδιασμού που αξιώνει το σχεδιασμό συνθηκών. Σε ένα διευρυμένο περιβάλλον, επιδρά μέσα από ομαδικές συγκροτήσεις, μεθοδεύοντας βιο-τακτικές χρήσεις τεχνολογιών που παρεμβαίνουν στη ζωή, διεκδικώντας τη λειτουργική και ποιητική επίλυση πρακτικών ζητημάτων (τεχνοπολιτικά μέσα/tactical media). Ορίζει από την πλευρά κριτικών ανταγωνιστικών θεσπίσεων πλαίσια παρεμβάσεων που συναρθρώνονται στο κοινωνικό για την ενεργοποίηση δημόσιων χώρων ή ανενεργών κοινωνικών πλεγμάτων, προς τη συγκρότηση δημόσιας σφαίρας, στη βάση αναπτυσσόμενων (χωροποιοτικών) σχεσιακών πράξεων που βρίσκουν έδαφος σε καθημερινές διαλογικές αρχιτεκτονικές λογικές. Τα παραδείγματα δημόσιων δράσεων από δύο πρόσφατες συνεργασίες νεότερων αρχιτεκτόνων κινούνται προς αυτές τις κατευθύνσεις, επιχειρώντας την εγκατάσταση αυτοθεσιζόμενων επιτελέσεων στην κυριολεκτική ζωή σε θεσμικά γεγονότα τέχνης.

1. Η δημιουργική ομάδα υιοθετεί στον αστικό χώρο την πρακτική της φωτογραφικής συλλογής «περίτεχνων» στοιχείων από έπιπλα που εγκαταλείπονται στα σκουπίδια του δρόμου. Στα ογκωδέστερα έπιπλα αποτυπώνεται ο βίαιος αποχωρισμός τους και η εγκατάλειψή τους σε συνθήκες μεταβολής στέγης, γενικότερης επισφάλειας και εκποτισμού της ευάλωτης νεοπτωχυμένης τάξης.

Ο σχεδιασμός στένσιλ (stencil), ως ανοικτός διάτρητος κώδικας από τα πεταμένα αυτά έπιπλα, κινητοποιεί στο πλαίσιο μιας ποιητικής χειρονομίας διάσωσής τους, στην εποχή περιστολής των αναγκών

DIY.stencilers (2013), Open source furniture, στο πλαίσιο του Anti-design (2014), [Προτάσεις για μια εποχή μηδενικού προϋπολογισμού, Proposals for a zero budget era], <http://diy-stencilers.tumblr.com/>
 Συντελεστές: Ιωάννα Αλεξάκη, Ερνεστίνα Καρυστινιάου-Ευθυμιάτου, Σπυριδούλα Κουβαρά, Δανάη Μανωλέσου, Γεωργία Πολίτη (απόφοιτες Τμήματος Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, Πολυτεχνικής Σχολής Πανεπιστημίου Πατρών), Κώστας Ντάφλος (αρχιτέκτων-εικαστικός), Κώστας Παπαγιάννης (τεχνικός)

(μηδενικού προϋπολογισμού), εφευρετικές μεταπαραγωγές. Αυτές είναι ερασιτεχνικές ιδιοκατασκευές (DIY) «κάν' το μόνος σου» νέων αφηρημένων «πραγμάτων», από κοινά εμβλήματα που έχουν αποτυπωθεί στη συλλογική μνήμη. Στη συνέχεια μεταγράφονται σε χαμηλού κόστους υλικά, όπως σε χαρτόνια από κουτιά συσκευασιών (χαρτοκιβώτια), παράγοντας έναν εφήμερο φορητό οικιακό εξοπλισμό που αναπληρώνει την απώλεια της προηγούμενης κατοχής. Υποκειμενικές συναρμογές με τη βοήθεια των στένσιλ (stencil) καθοδηγούν τη σχεδίαση λεπτομερειών επίπλων σε συμμετοχικά εργαστήρια, επιδιώκοντας νεότερα σωματικά όρια και αυτοσυνείδηση (νέες υποκειμενικότητες).

Βήματα πράξεων:

- Χαρτογραφήσεις «ευρημάτων» σε διαδρομές (περπάτημα).
- Επιλογή-καταγραφή (χωρίς τα έπιπλα να περισυλλέγονται, να μεταφέρονται ή να καταστρέφονται).
- Παραγωγή στένσιλ (κοπή λέιζερ).
- Σχεδιασμός επίπλων πολλαπλών χρήσεων.
- Μεγέθυνση και μεταγραφή σε υλικά ανακυκλούμενα.

Παρέμβαση στη Στοά Εμπόρων, Arcade de-Archive (2014), στα πλαίσια του Traces of Commerce – Ίχνη Εμπορίου 1, νέο πλαίσιο: Ad-hoc-racy [Athens], [Από την κατασκευή αντικειμένων στη δημιουργία των κοινών], <https://arcadearchived.wordpress.com/>
 Συντελεστές: Κατερίνα Αντωνοπούλου (εικαστικός-μηχανικός υπολογιστών), Κώστας Ντάφλος (αρχιτέκτων-εικαστικός), Αγγελική Διακρούση, Χριστίνα Ραυτοπούλου (σπουδάστριες Τμήματος Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, Πολυτεχνικής Σχολής Πανεπιστημίου Πατρών)
 Software: Touchdesigner, Lego mindstorms
 Hardware: Arduino, Lego robotics

2. Το κατάστημα «Πρακτορείο Ταξιδιών – Προπο» στη Στοά Εμπόρων, κάτω από διαδικασίες αρχείου και χάκερ πρακτικών σε συσκευές και αντικείμενα από το Ταμείο Εμπόρων και το ίδιο το κατάστημα, ενεργοποιήθηκε ως τόπος «αρχαιολογίας» (απουσίας) και «ανθρωπολογίας» (παρουσίας). Η εντοπισμένη αυτή παρέμβαση ενέπλεκε συλλογή και ταξινόμηση «ευρημάτων» για τη συγκρότηση ενός δυνωτικού ενεργού (αν)αρχείου, το οποίο αναπτυσσόταν στις εφήμερες κοινωνικές επιτελέσεις από διαπροσωπικές αφηγήσεις. Η τύχη (Προ-πο – Λαχεία) και η νομαδικότητα του ταξιδιού (Ταξιδιωτικό Πρακτορείο) συσχετίστηκαν με τον γραφειοκρατικό συνδικαλιστικό μηχανισμό του συλλόγου εμπόρων, στο πλαίσιο μιας ακυρωμένης-ανεστραμμένης λειτουργίας συσκευών, οι οποίες επαναχρησιμοποιήθηκαν ως ανοικτές διεπαφές σε μια δυναμική διαλογική (πολυμεσική) εγκατάσταση από τεχνολογίες αισθητήρων και λειτουργικά. Αυτά προγραμματίζαν και διαχειρίζονταν υλικά τεκμηρίων (όπως ήχους, βίντεο, εικόνες), εξαρτημάτων, λογισμικών, συσκευών και αντικειμένων στη μορφή ενεργής πληροφορίας, οδηγώντας στην πληθυντικότητα ενός «ανοικτού» αρχείου. Στο πλαίσιο ενθάρρυνσης προσωπικών ποιητικών μέσα από αυτές τις διατάξεις, επικυρωνόταν η επιθυμία (καλοκαιρινές διακοπές) που εκφραζόταν εμπιστευτικά και εκδηλωνόταν δημόσια στη φαντασιακή προβολή φυγής του ταξιδιού. Κάτι τέτοιο προϋπέθετε τη συνάρθρωση ενός δικτύου το οποίο περιλάμβανε ταξιδιωτικούς προορισμούς με αφετηρία το «Πρακτορείο Ταξιδιών – Προ-πο» και με επίκεντρο αυτές τις συσκευές,

σε αλληλεπιδράσεις εργαζομένων, περαστικών, επισκεπτών, απεργών, συνδικαλιστών κ.ά.

Παράλληλες δράσεις:

- Εργαστήριο μετατροπής παλαιών συσκευών και «πραγμάτων» σε διαδραστικές διεπαφές με την πλατφόρμα Arduino.
- Ομιλία γύρω από τη συγκρότηση «εργαλείων» για χάκερ παρεμβάσεις.
- Δημόσιες σχεσιακές δράσεις (επισκέψεις στα γύρω καταστήματα, συνομιλίες).

Οδηγίες χρήσης

Η κάρτα ενεργοποιεί με διαφορετικούς τρόπους τη συσκευή (Υπηρεσιακό Ρολόι) που χρησιμοποιούσαν οι εργαζόμενοι κατά την είσοδο και την έξοδό τους. Συμπληρώνοντας μια διαφορετική κάρτα καλοκαιρινών «διακοπών» από σύμβολα, σχέδια, σήματα και αποτυπώματα ευαισθητοποιείται αυτή η συσκευή και αναπαράγει μηνύματα (αναπλασιωμένα αρχεία που χορηγούν οδηγίες σχετικά με την κυριολεκτική λειτουργία της κ.ά.). Οι επιτελέσεις όπως του σφραγίσματος της κάρτας, στη συνέχεια της κατάθεσης της κάρτας-σελιδοδείκτη στο βιβλίο καταχώρησης, και η πράξη επαλήθευσης της «εντολής» αυτής στο φαξ (fax) φιλοδοξούν να δεσμεύσουν την τύχη προς την πολυπόθητη επιβεβαίωση χρόνου διακοπών.

Αρχιτεκτονική ή Διεκδίκηση;

Ο ρόλος της αρχιτεκτονικής στον σύγχρονο αστικό χώρο

γράφει η **Ελισάβετ Χάσα**

Ο ρόλος του αρχιτέκτονα στην πορτογαλική συμμετοχική διαδικασία για τη στέγαση το 1974-76 και στην ελληνική συμμετοχική διαδικασία για ελεύθερους κοινόχρηστους χώρους στην πόλη από το 2010

Πριν από έξι μήνες φιλοξενήθηκε στο Fundacao de Serralves στο Πόρτο της Πορτογαλίας η έκθεση «Η Διαδικασία SAAL: Αρχιτεκτονική και Συμμετοχή τη διετία 1974-1976», που επιχειρούσε να απαντήσει στο ερώτημα: «Ποιος είναι ο ρόλος της αρχιτεκτονικής σε μια επανάσταση;». Η SAAL¹ (Servico Amulatorio de Apoio Local) ιδρύθηκε το 1974 στην Πορτογαλία από το Υπουργείο Στέγασης, Κοινωνικών Υποθέσεων και Περιβάλλοντος με στόχο την αντιμετώπιση της επείγουσας ανάγκης για νέες κατοικίες στις μη προνομιούχες κοινότητες (barrios) των πόλεων. Η Υπηρεσία διαμορφώθηκε από μια σειρά τεχνικών ομάδων που επρόκειτο να υποστηρίξουν τις επιτροπές κατοίκων, διευκολύνοντας έργα στέγασης που σχεδιάστηκαν με τις τοπικές κοινότητες και όχι για αυτές. Με επικεφαλής τον αρχιτέκτονα, οι ομάδες αποτελούνταν από επαγγελματίες από διάφορους τομείς, όπως κοινωνιολόγους, μηχανικούς και δικηγόρους, οι οποίοι λειτούργησαν ως διαπραγματευτές και διαμεσολαβητές, και τελικά παράγαν κτήρια. Το πρόγραμμα περιλάμβανε 170 έργα σε όλη τη χώρα, μεταξύ των οποίων τα βασικά έργα κατοικιών του Alvaro Siza Vieira για τις γειτονιές του San Victor και Bouca στο Πόρτο, που προηγήθηκαν του μεγαλύτερου σχεδίου του για το Quinta da Malagueira στην πόλη Έβορα. Αξίζει να σημειωθεί ότι το σύστημα SAAL ήταν μια σύντομη περίοδος

(ενεργό μόνο για 26 μήνες), όπου το κράτος νομιμοποίησε τη ριζοσπαστική για τότε ιδέα της άμεσης δημοκρατίας, που παρείχε μια εναλλακτική λύση για τις από τα πάνω προς τα κάτω (top-down) αναπτυξιακές στρατηγικές των πόλεων και των κοινοτήτων τους.

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, το Quinta da Malagueira, στην πόλη Έβορα της Πορτογαλίας, είναι ένα ολοκληρωμένο παράδειγμα συμμετοχικής αρχιτεκτονικής, στρεφόμενης λόγω των αναγκών εκείνης της περιόδου στην κατοικία. Το συγκρότημα αποτελείται από 1.200 κατοικίες που χτίστηκαν κατά τη διάρκεια μιας περιόδου περίπου 20 χρόνων. Σχεδιάστηκε κάτω από μια αμφιλεγόμενη αρχικά συμμετοχική διαδικασία, που κατέστησε δύσκολο για τον αρχιτέκτονα να λειτουργήσει μόνο ως σχεδιαστής. Για πολλά χρόνια ο Alvaro Siza είχε επισκεφθεί τον οικισμό, όπου και κατοικούσε για μεγάλες χρονικές περιόδους. Όπως ο ίδιος έχει τοποθετηθεί, «χρήματα δεν ήρθαν ποτέ στην Quinta da Malagueira», και γνώριζε από την αρχή ότι δεν θα υπάρχουν χρήματα για τις υποδομές. Αυτή ακριβώς ήταν η προσωπική πρόκληση για τον ίδιο ως αρχιτέκτονα, να συνδυάσει τη γνώση που του δόθηκε από το επάγγελμά του ώστε να δώσει σχεδιαστικές λειτουργικές λύσεις με ελάχιστο κόστος, με την εμπιστοσύνη στην κοινότητα που ζει εκεί, ώστε να διαμορφώσουν τους κανόνες που απαιτούνται για μια κοινή διαβίωση. Για τον Siza η συμβολή του στο έργο αποτελεί ένα «επεισόδιο» στο, συνεχόμενο μετασχηματισμό της κοινότητας και του οικισμού. Μπορεί να φαίνεται παράδοξο, αλλά ο ίδιος από τότε έκανε αναφορά σε μια «ημιτελή» αρχιτεκτονική, παρόλο

που ήταν χρονικά και ιστορικά προσαρμοσμένη. Όπως σημειώνεται σε μια συνέντευξη του αρχιτέκτονα το 1978: «Δεν ήταν η αρχιτεκτονική που άλλαξε, αλλά οι συνθήκες της δουλειάς μας».

Σήμερα, σε μια χώρα που έχει πληγεί πολύ από την ευρωπαϊκή χρηματοπιστωτική κρίση, η χρηματοδότηση παραμένει μηδαμινή. Κάθε πρόταση ανάπτυξης θα πρέπει απαραίτητα να αντιμετωπίσει το γεγονός ότι η σύγχρονη Malagueira είναι αποτέλεσμα διαφορετικών κοινωνικών, πολιτικών και οικονομικών συνθηκών από εκείνες που οδήγησαν στο σχηματισμό της σαράντα χρόνια πριν. Η ανάγκη της σημερινής κοινότητας της Malagueira έχει μετατοπιστεί από την ανάγκη για στέγαση στην ανάγκη για τη δημιουργία των κοινόχρηστων χώρων που ποτέ δεν υλοποιήθηκαν λόγω του χρηματικού περιορισμού. Μια ανάγκη που σήμερα είναι επιτακτική για τον οικισμό και την κοινότητα, και καλεί σε λύσεις. Για την αντιμετώπιση του ζητήματος αυτού, διοργανώνονται στην περιοχή εργαστήρια, συμμετοχικές εκθέσεις και συμβούλια κατοίκων, ως μια συλλογική πρωτοβουλία της τοπικής διοίκησης, της κοινότητας, των αρχιτεκτόνων και των αρχιτεκτονικών σχολών.

Η αναγνώριση του γεγονότος ότι οι ανάγκες των σύγχρονων πόλεων και των κατοίκων τους είναι διαφορετικές αναδεικνύει νέα σχήματα σχεδιασμού και πρωτοβουλίες δράσης στον αστικό χώρο. Στο πλαίσιο αυτό μεταφερόμαστε από την Πορτογαλία και το Πόρτο στην Ελλάδα και στην Αθήνα, που βιώνει αντίστοιχα την ευρωπαϊκή κοινωνική-οικονομική-πολιτική κρίση σήμερα. Από το 2010 και μετά εκφράζεται στον αθηναϊκό χώρο όχι η –επί χρόνια κυρίαρχη– ανάγκη των πολιτών για στέγαση και νέα κτήρια, όσο η ανάγκη για ελεύθερους και κοινόχρηστους χώρους στην πόλη. Ταυτόχρονα παρουσιάζεται η προσδοκία για επαν-αξιοποίηση και διαχείριση, μέσα σε ένα διαφορετικό/εναλλακτικό πλαίσιο, των ήδη υπάρχοντων κτηριακών αποθεμάτων της πόλης, που είτε άδειασαν είτε εγκαταλείφθηκαν στο πέρασμα του χρόνου (πριν ή κατά τη διάρκεια της κρίσης).

Τα τελευταία χρόνια έχουν καταγραφεί ποικίλα παραδείγματα συν-διαμόρφωσης ελεύθερων χώρων ή κτηρίων στον αθηναϊκό χώρο, είτε από διεκδίκηση των πολιτών είτε από συλλογικές πρωτοβουλίες. Οι αρχιτέκτονες εντάσσονται σε αυτές τις πρωτοβουλίες, επιδιώκοντας μέσω της πρακτικής τους να έχουν έναν ενεργό ρόλο στα ζητήματα της Αθήνας. Ο ρόλος του αρχιτέκτονα σε αυτήν τη συγκυρία είναι διττός. Αρχικά πρέπει να καταφέρει να εφαρμόσει τα εργαλεία του επαγγέλματός του και να «εκπαιδεύσει», ή αλλιώς «μυήσει», σε αυτά την κοινότητα στην οποία απευθύνεται. Δεύτερον, αντλώντας εικόνες από τη σύγχρονη ζωή στην πόλη, οι αρχιτέκτονες καλούνται να είναι ευρηματικοί και να εφεύρουν νέες συλλογικές μορφές οργάνωσης και σχήματα σχεδιασμού, ώστε να εντάξουν συνεχώς ανθρώπους και πόρους, απαντώντας στα νέα κοινωνικά-οικονομικά προβλήματα και στη νέα αστική γεωγραφία. Το πρώτο δημιουργεί την εμπιστοσύνη της κοινότητας και συνεπώς οδηγεί στη διάρκεια και στη συντήρηση του έργου, ενώ το δεύτερο απαντά μέσω της τοπικότητας στα ζητήματα της παραγωγής και της οικονομίας του έργου. Το Πάρκο Ναυαρίνου² στα Εξάρχεια (οι αρχιτέκτονες ως μονάδες σε μια συλλογικότητα/κοινότητα διεκδίκησης ενός χώρου), το πάρκο Δημόσιο Σήμα³ στο Μεταξουργείο (μια αρχιτεκτονική ομάδα σε ένα συλλογικό πλαίσιο διαμόρφωσης ενός χώρου) και το μόλις πρόσφατο παράδειγμα του Green Park⁴ στο Πεδίο του Άρεως (πολλές ομάδες/σχήματα αρχιτεκτόνων στην ενεργοποίηση ενός υπάρχοντος πάρκου και κτηρίου) αποτελούν τρεις διαφορετικές κατηγορίες/σχήματα εμπλοκής του αρχιτέκτονα στο

νέο πλαίσιο διαμόρφωσης του αστικού χώρου. Κοινή συνιστώσα όλων των κατηγοριών των νέων αρχιτεκτονικών πρακτικών είναι ο ελάχιστος –σχεδόν μηδενικός– οικονομικός προϋπολογισμός και ο συλλογικός χαρακτήρας του εγχειρήματος.

Εδώ επανερχόμαστε στον Siza και αναφέρουμε ότι ο ρόλος του αρχιτέκτονα ως παιδαγωγού-διαμεσολαβητή-ερμηνευτή δεν άλλαξε, αλλά είναι οι συνθήκες της δουλειάς μας που άλλαξαν. Οι πρακτικές παρέμειναν ίδιες, απλώς σήμερα περισσότερο από ποτέ –λόγω της μη σταθερότητας και της μειωμένης οικονομικής προοπτικής– η κοινότητα είναι προσανατολισμένη στο παρόν και στη δημιουργία. Δημιουργούνται εδώ και τώρα εναλλακτικές υποδομές, πειραματικές ακόμα, που αν επεκταθούν ίσως συγκροτήσουν έναν εναλλακτικό τομέα κοινωνικής/οικονομικής και πολιτικής οργάνωσης και στρατηγικής σχεδιασμού. Ο εκπαιδευτικός ρόλος που παίζουν αυτά τα εγχειρήματα έγκειται στο ότι, όπως στην περίπτωση της Quinta da Malagueira, διαμορφώνουν σταδιακά τα άλλα υποκείμενα ώστε να έχουν μια ισότιμη, υπεύθυνη, αλληλέγγυα κτλ. σκέψη, που δεν είναι/ήταν η κυρίαρχη στην κοινωνία και συνεπώς και στη αρχιτεκτονική πρακτική των προηγούμενων ετών.

Ίσως τελικά αυτό που αλλάζει από πλευράς αρχιτεκτονικής είναι η δυνατότητα που δίνεται σήμερα σε όλα αυτά τα εγχειρήματα (των κοινοτήτων και των αρχιτεκτόνων τους) να αποκτήσουν τη σημασία που τους αναλογεί στο σχεδιασμό του αστικού χώρου. Συνεπώς δεν είναι ο ρόλος του αρχιτέκτονα που μεταβλήθηκε τα τελευταία χρόνια, αλλά οι δυνατότητες εφαρμογής των αρχιτεκτονικών πρακτικών στο χώρο.

Σημειώσεις

1. Η SAAL δημιουργήθηκε στον απόηχο της «Επανάστασης των Γαρυφάλων» της 25ης Απριλίου το 1974 στην Πορτογαλία ως ένα πρόγραμμα παροχής στέγασης με συλλογική και συμμετοχική διαδικασία.
2. Σχετικά με το Πάρκο Ναυαρίνου δείτε εδώ: <http://parkingparko.espinvlogs.net/>
3. Σχετικά με το Πάρκο Δημόσιο Σήμα δείτε εδώ: <http://www.groorio.com/el/projects/display/28/>
4. Σχετικά με το Green Park και το Πεδίο του Άρεως δείτε εδώ: <https://www.greenpark.athina> και τη σελίδα στο Facebook.

Μεταξύ επισκέπτη και γηγενούς, μεταξύ φοιτήτριας και παιδαγωγού:

Η αφηγηματικότητα ως αρχιτεκτονική πράξη

γράφει η **Μαρία Μίχου**

Το ερώτημα του παρόντος τεύχους επανέρχεται στην ίδια την αρχιτεκτονική ως *πρακτική* που συνθέτει επιμέρους στοιχεία σε ένα πρωτοφανές σχήμα· τα στοιχεία αυτά δεν είναι μόνο υλικές μορφές και άυλες, απτές με το σώμα, ποιότητες φωτός, σκιάς, μικροκλίματος, αλλά διέρχονται αλληπάλληλες αρνήσεις και καταφάσεις, σε μια διαδικασία που δεν είναι απλά επιλεκτική αλλά *ποιητική*. Η αρχιτεκτονική πράξη, εκκινώντας από μια ορισμένη πρόθεση έκ-θεσης μιας μορφής, συνίσταται στην ταυτόχρονη δράση-θέση μιας δημιουργού που, καθώς διαχειρίζεται τις σχέσεις μεταξύ των «υλικών» της και τα συναρτά σε κατασκευαστικές δομές σε ένα συγκεκριμένο τόπο, επεκτείνει τα χαρακτηριστικά τους: η οργανωτική της δράση δεν είναι ταξινομητική, αλλά παράγει νέες χωρικές ποιότητες. Με αυτή την έννοια, ο αρχιτεκτονικός σχεδιασμός είναι η πρακτική του αρχιτέκτονα να αρθρώνει μια γλώσσα, η ομιλία ενός κώδικα επικοινωνίας· σημεία του οποίου είναι υλικά ή άυλα στοιχεία, ενώ η σημασία τους διαμορφώνεται μέσα από τελεστικές δράσεις *κατοίκησης* που συμπλέκουν σωματικό και συμβολικό, αισθητηριακό και πολιτισμικό, ατομικό και συλλογικό. Ο σχεδιασμός θέτει έτσι τον αρχιτέκτονα ταυτόχρονα στη θέση του δρώντος και του ορώντος, αυτού που φτιάχνει σχέσεις/δομές ενόσω τις σκέφτεται από απόσταση.

... τα θραύσματα που ο Δημήτρης Πικιώνης ενθέτει στην επένδυση του Αγίου Δημητρίου Λουμπαρδιάρη γίνονται ταυτόχρονα τοίχος και αλληγορίες της πολιτισμικής ελληνικής ιστορίας· η διαδρομή που ο αρχιτέκτονας διαμορφώνει στο Λόφο του Φιλοπάππου φέρνει το σώμα σε κίνηση, παύση, στάση, προσμονή ή ανάπαυση, διαδοχικά εμφανίζει ή αποκρύπτει τη θάλασσα, τη σύγχρονη Αθήνα, την αρχαία ακρόπολή της· δημιουργεί έτσι το χωρικό πλαίσιο όπου διαμορφώνεται η σχέση ανθρώπου-τόπου μέσω της

δράσης του επισκέπτη να στοχάζεται το τοπίο που θεάται, ή να το κατοικεί βαδίζοντας μέσα του...

Η ποιητική διάσταση της αρχιτεκτονικής δεν παύει να συνοδεύει πρακτικές στο περιθώριο του «συμβατικού» κτηριακού ή πολεοδομικού σχεδιασμού. Σχεδιάζοντας εκπαιδευτικές διαδρομές στην πόλη ή ένα ερευνητικό θέμα στο πλαίσιο πολιτισμικών σπουδών, ο αρχιτέκτονας δεν συλλέγει και παραθέτει απλά πληροφορίες για μια ορισμένη αστική περιοχή. Στο ρόλο της παιδαγωγού για φοιτητές του εξωτερικού, η γηγενής αρχιτέκτονας διαγράφει αφηγηματικές διαδρομές με σκοπό οι επισκέπτες να προσεγγίσουν περιοχές πέρα από το τουριστικό κέντρο και να αντιληφθούν αστικές επικράτειες ως χωρικές εκφάνσεις της «νεο-ελληνικής» πολιτισμικής ταυτότητας. Οι αφηγήσεις των διαδρομών δομούνται από χωρικά αντικείμενα ως σημαίνοντα ίχνη κοινωνικο-ιστορικών φαινομένων ή γεγονότων και συναρθρώνονται γύρω από μια κοινή ποιότητα: η Καισαριανή ως δείγμα ανάπτυξης της μαζικής κοινωνικής/εργολαβικής/ιδιωτικής πολυκατοικίας στη μεσοπολεμική Ελλάδα μέχρι σήμερα· αλλά και εξαιρετικό παράδειγμα του δημόσιου ως μεταβατικού χώρου στην προσφυγική γειτονιά σε ειρηνικές και πολεμικές περιόδους της νεότερης ιστορίας. Η βιωματική περιήγηση –η συζήτηση και οι ασκήσεις σχολιασμού που συνοδεύουν το μάθημα– καλεί προσωρινούς κατοίκους της Αθήνας ταυτόχρονα να παρατηρήσουν στοχαστικά την πόλη ως παλίμψηστο κοινωνικών δράσεων και να τη βιώσουν μέσα από αισθητηριακά ερεθίσματα που λαμβάνει το σώμα την άχρονη στιγμή της εμπειρίας. Η εκπαιδευτική λειτουργία της διαδρομής αντλεί από την αφήγηση, ενώ *εντοπίζεται* στο βίωμα: εάν κάθε γλωσσική εκφορά προϋποθέτει την αναδρομική σκοπιά που συλλαμβάνει το

πραγματικό ως είδος θανάτου, η σύνδεση πληροφορίας και τόπου μέσα από τη φυσική παρουσία ανοίγει πεδία συγκρισιμότητας μεταξύ γνώριμου και άγνωστου. Η πόλη εμφανίζεται ως διαρκώς ξένη και οικεία, σε μια διαδικασία που, επισημαίνοντας με ρητό τρόπο άρρητα στοιχεία του δομημένου περιβάλλοντος, δείχνει πώς αυτά εκδηλώνουν πολιτισμικά πρότυπα, οριοθετούν συμπεριφορές, έξεις και συμβάσεις· η «διδασκαλία» προσκαλεί επισκέπτες και παιδαγωγό να αναρωτηθούν πώς πολιτισμικοί κώδικες εγγράφονται στο σώμα, στη γλώσσα, στην αντίληψη εαυτού και άλλου, κατασκευάζοντας έτσι ένα ουσιαστικό πλαίσιο δια-πολιτισμικής επίγνωσης.

Αντίστοιχα, η μελέτη της πόλης ως σημαίνοντος πεδίου στο πλαίσιο ερευνητικών εργασιών καλούν την αρχιτέκτονα φοιτήτρια να παρατηρήσει τον αστικό χώρο σε δύο επίπεδα, «γράφοντας» ξανά τις σχέσεις χωρικών αντικειμένων ή συνόλων: τα ευρήματα της ιστορικο-κοινωνικής λειτουργίας τους ταυτόχρονα συγκροτούν το ερώτημα και καθορίζουν ταξινομήσεις του υλικού – η γραφή της εργασίας περνά από την παρατήρηση του χώρου στη θεωρητική αναγνώριση και περιγραφή του ως «τάξης», οργάνωσης σε σχέση με την ερευνητική υπόθεση. Τα χωρικά σημεία αποκτούν ταυτόχρονα κυριολεκτική και μεταφορική σημασία, ως πραγματικά παραδείγματα που, τεκμηριώνοντας τις θεωρητικές κατευθύνσεις της μελέτης, «αναπαριστούν» ευρύτερες έννοιες: π.χ. στα Εξάρχεια οι οριοθετήσεις καθαρού-βρόμικου σε σχέση με έννοιες ιερού-βέβηλου και ταυτότητες εαυτού-άλλου. Η αμφίδρομη κίνηση από από σε ιδεατό σημαίνει την αμφισβήτηση του ήδη οικείου: εκκινώντας από την πρόθεση να ασχοληθεί με κάτι ανεξερεύνητο, η φοιτήτρια αναστοχάζεται τη σημασία του βιωματικού ακριβώς επιχειρώντας να το συσχετίσει με τον επίκαιρο λόγο της θεωρίας. Μεταξύ επιτόπιας, αρχαιακής και θεωρητικής έρευνας,

όπως και στις αφηγηματικές διαδρομές, ο αρχιτέκτονας διαχειρίζεται συμβάσεις μνήμης, διατήρησης, λήθης, απώθησης, δηλαδή διακρίνει όσα θα γίνουν «ορατά» ή θα παραμείνουν «αόρατα», στο κέντρο, στο περιθώριο ή εκτός του πολιτισμικού λόγου. Η αφηγηματικότητα που χαρακτηρίζει την παιδαγωγική και την ερευνητική πρακτική γίνεται δημιουργική πράξη αρχιτεκτονικής επειδή αναγνωρίζει στην πόλη ως διαρκή μεταβολή τον ίδιο τον πολιτικό άνθρωπο: όχι επειδή παρακολουθεί το χώρο να αλλάζει, αλλά επειδή αμφισβητεί και κατασκευάζει από την αρχή τα πλαίσια σκέψης και κατοίκησης που αποδίδουν νόημα στην πόλη ως καθημερινό κοινό τ(ρ)όπο ανήκειν.

Βιομηχανική ζώνη Ελευσίνας, πεδίο λαμπρό για τη βιομηχανική αρχαιολογία

Η ενασχόληση με την αποκατάσταση των μνημείων δεν είναι πραγματικότητα της νεότερης ιστορίας μας. Επεμβάσεις αναστηλωτικού τύπου μαρτυρούνται από τη ρωμαϊκή περίοδο στην Ακρόπολη. Η προσπάθεια μεθοδολογικής προσέγγισης του υλικού πολιτισμού ανάγεται στην επαν-οικειοποίηση της αρχαιότητας στα τέλη του 18ου αι. Ύστερα από δύο αιώνες αντικρουόμενων θεωριών, όπως η στυλιστική αποκατάσταση ή το Anti-Restoration Movement, μόλις το 1964 συστήνεται το πρώτο αυστηρά επιστημονικό «εγχειρίδιο» αποκατάστασης, γνωστό ως «Χάρτης της Βενετίας», ένα κείμενο πάντοτε επίκαιρο, διότι επέτυχε να θέσει διαχρονικές κατευθυντήριες αρχές.

Στη νεότερη ιστορία των αποκαταστάσεων τρία ζητήματα, πιστεύουμε, παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον:

1. Η διεύρυνση της έννοιας «αρχιτεκτονική κληρονομιά».
2. Η αναπτυξιακή και επικοινωνιακή δυναμική της.
3. Η βιωσιμότητά της που επιτυγχάνεται μέσω της επανάχρησης.

Η σταδιακή μετάθεση του ενδιαφέροντος στα μνημεία «ήσσονος» σημασίας υπήρξε νεότερο διακύβευμα της επιστημονικής κοινότητας και πλέον ο όρος «αρχιτεκτονική κληρονομιά» περιλαμβάνει όλο το φάσμα της ιστορικής δημιουργίας αλλά και κατάλοιπα που η προστασία τους φάνταζε αδιανόητη, όπως τα ιστορικά σύνολα, η βιομηχανική κληρονομιά, η συμβατικώς καλούμενη «παραδοσιακή» αρχιτεκτονική.

Ταυτόχρονα αναγνωρίζονται δύο νέες προοπτικές της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς:

1. Η δυνατότητα αναπτυξιακής ανασυγκρότησης των ιστορικών περιοχών με άξονα τον υλικό πολιτισμό.
2. Η βιωματική εμπειρία που παρέχουν τα αποκατεστημένα μνημεία και η επίδρασή της στο ευρύ κοινό.

Ο βαθμός οικειοποίησης του αποκατεστημένου μνημείου από το κοινό προκύπτει από την επιτυχία της βιωματικής εμπειρίας, γεγονός που εξασφαλίζει την επανένταξή του στη συλλογικότητα του τρέχοντος ιστορικού γίνεσθαι. Η επιτυχία της επέμβασης καθορίζεται με κριτήριο την κοινωνική λειτουργικότητα, ενώ η επισκεψιμότητα του μνημείου επηρεάζει άμεσα το μέλλον του, επενεργώντας πολλαπλασιαστικά.

Κατατάσσοντας τις μνημειακές αξίες σε τρεις βασικές κατηγορίες: πολιτιστικές, συναισθηματικές, χρηστικές, η μετάβαση γίνεται σταδιακά στην 3η κατηγορία, καθώς γίνεται αντιληπτή η αναπτυξιακή δυναμική της αξιοποίησης του ιστορικού αποθέματος. Η «επανάχρηση» είναι όρος δηλωτικός της επιθυμίας να παραχθεί αποτέλεσμα που καλύπτει κοινωνικές ανάγκες και μπορεί να εγγυηθεί υπό προϋποθέσεις τη βιωσιμότητα των μνημείων.

Ποιος ο ρόλος του αρχιτέκτονα στα παραπάνω; Οι αρχιτεκτονικές σπουδές παρέχουν ένα ευρύ πεδίο συνοδευτικών γνώσεων αντλώντας περιεχόμενο από σημαντικό φάσμα επιστημών, ενώ ειδικές σπουδές εμπλουτίζουν τις γνώσεις αυτές με τη μεθοδολογία και πρακτική των αποκαταστάσεων. Εδώ εντοπίζεται ο πρώτος κίνδυνος, που θα τον ονομάσουμε «παγίδα της σύνθεσης». Η δημιουργική φύση του αρχιτέκτονα συχνά δυσκολεύεται

Αρχιτεκτονική κληρονομιά: Για μια γόνιμη συμβολή του σύγχρονου αρχιτέκτονα στη δημιουργική διατήρηση της «μνήμης»

γράφει ο **Παναγιώτης Α. Δήμας**

να αναγνώσει την ειδοποιό διαφορά μεταξύ αποκατάστασης και αρχιτεκτονικού σχεδιασμού. Τα ιστορικά μνημεία δεν μπορούν να αποτελούν πεδίο συνθετικών πειραματισμών που στερούνται έμπνευσης από την ιστορικότητά τους, κατά τον ίδιο τρόπο που η επέμβαση δεν μπορεί να τελματώνεται στο συντηρητισμό του «απολύτως αναγκαίου». Η ισορροπία έγκειται ακριβώς στην επιτυχή αλληλεπίδραση ανάμεσα στην υφιστάμενη ιστορικότητα και στο δυναμισμό ενός σύγχρονου αρχιτεκτονικού χειρισμού, που ακριβώς διεκδικώντας την εκφραστική του αυτονομία αποφεύγει το σκόπελο της μιμητικής αναπαραγωγής. Αυτό αποτελεί τον ορισμό της «ένταξης», είναι ο αρχιτεκτονικός λόγος που αναδεικνύει το υπάρχον μέσα από γόνιμη, αντιθετική συνύπαρξη.

Νυμφαίο Φλώρινας, αξιόλογο δείγμα ισορροπημένης αξιοποίησης ανθρωπογενούς και φυσικού αποθέματος

Ο αρχιτέκτονας σήμερα διαθέτει το υπόβαθρο να πραγματώσει τα προηγούμενα. Πόσο δελεαστική όμως φαντάζει για εκείνον, την εποχή του «international style», η ενασχόληση με τα μνημεία; Αντιλαμβάνεται πόσο συναρπαστική ευκαιρία σχεδιασμού είναι η τοποθέτηση του χθες στο σήμερα; Εδώ ελλοχεύει η «παγίδα της ρήξης». Ο σύγχρονος αρχιτέκτονας διεκδικώντας μια εκφραστική ετερότητα ενδέχεται να απορρίψει την αρχιτεκτονική κληρονομιά. Η μάχη κατά του μορφολογικού αναχρονισμού έχει κερδηθεί και η συμφιλίωση της σύγχρονης αρχιτεκτονικής με την ιστορική της κληρονομιά σημαίνει την αποδοχή της «παράδοσης» ως μιας αένανς διαδοχής αξιών του αρχιτεκτονικού πολιτισμού. Ο αρχιτέκτονας έχει πολλαπλή ευθύνη: να ανακαλύψει, να τεκμηριώσει, να προστατέψει, να αναδείξει το παρελθόν, και την ίδια στιγμή να παράξει νέο έργο που το διαδέχεται επάξια.

Αφήσαμε για το τέλος το θέμα της μνήμης, από όπου προέρχεται ο όρος «μνημείο». Δύο, πιστεύουμε, είναι οι μείζονες λειτουργίες της, η παιδευτική και η συναισθηματική. Η διαχείριση του παρελθόντος συνδέεται με την πολιτισμική μας παιδεία στο παρόν, εφόσον η επιλογή αφηγήσεων μέσα από μια πολυπλοκότητα ερμηνειών δύναται να διαμορφώσει συλλογική συνείδηση, αναγόμενη σε ιστορικές προσλαμβάνουσες. Θεωρώντας πως ο βαθμός επέμβασης στην αρχιτεκτονική κληρονομιά – από τη σωστική συντήρηση μέχρι ακόμη τη διδακτική ανακατασκευή – είναι τρόπος επαναπροσδιορισμού του παρελθόντος, τότε η αρχιτεκτονική πράξη της αποκατάστασης αποκτά κοινωνικοπολιτικές προεκτάσεις. Αξίζει να θυμηθούμε πως η σημερινή εικόνα της Ακρόπολης δεν προέκυψε παρά από ιδεολογική αξιολογική ταξινόμηση των ιστορικών της φάσεων. Ας είναι η ανακληθείσα μνήμη μέσα από την αποκατάσταση γόνιμη, ας δώσει λόγο και στις αποσιωπηθείσες εναλλακτικές αφηγήσεις, προσπαθώντας να ανοίξει την πόρτα σε όλο και μεγαλύτερο κοινό από εκείνο που είχε στο παρελθόν αποκλειστεί.

Αρχιτεκτονική τεσσάρων διαστάσεων: Σχεδιάζοντας για τους αστέγους

γράφουν οι **Μ. Αβραμίδου, Γ. Καζάζη**

Η ασφαλής στέγαση αποτελεί αναφαίρετο δικαίωμα κάθε πολίτη. Ωστόσο, το φαινόμενο της έλλειψης στέγης παίρνει μεγάλες διαστάσεις με βαρυσήμαντο κοινωνικό και οικονομικό αντίκτυπο. Οι βασικές διαστάσεις της κατοικίας είναι η φυσική, η κοινωνική και η νομική¹ (τυπολογία ETHOS), ενώ η απουσία τους περιγράφει την έλλειψη στέγης. Παρακάτω επιχειρείται μια σύντομη αναφορά στο ρόλο του αρχιτέκτονα, αναζητώντας τα μέσα που διαθέτει και το βαθμό ευαισθητοποίησής του.

Τα αίτια της απουσίας κοινωνικής πολιτικής για την κατοικία στην Ελλάδα είναι ποικίλα, αλλά η ανάγκη για την ανάπτυξή της γίνεται ολοένα και πιο επιτακτική. Όσον αφορά την κρατική αντιμετώπιση, η εκτίμηση είναι πως οι κοινωνικές πολιτικές του κράτους είναι ελλιπείς (ανεπάρκεια καταγραφής-αναγνώρισης, περιορισμένη πρόσβαση σε ελάχιστους ξενώνες βραχύχρονης διαμονής και συσσίτια). Επικουρικά στο έργο αυτό δρουν ΜΚΟ και τοπικοί φορείς, παρέχοντας υπηρεσίες προσωρινής στέγασης, διατροφής και κοινωνικής επανένταξης.

Συνάμα, προκύπτει η αμφισβήτηση των ορίων του δημόσιου χώρου. Οι δημόσιοι χώροι αποτελούν εξ ορισμού «κοινή ιδιοκτησία», παρ' όλα αυτά παρατηρούνται σχεδιαστικοί χειρισμοί που αποτρέπουν την παραμονή ευπαθών κοινωνικών ομάδων στους χώρους αυτούς (αστικός εξοπλισμός, φύτευση, φωτισμός, απουσία αποχωρητηρίων).² Ταυτόχρονα καταγράφονται παρεμβάσεις μετασχηματισμού χώρων με στόχο την απομάκρυνση ευάλωτων κοινωνικών ομάδων (People's Park, Berkley).³ Αυτό έχει ως αποτέλεσμα τη μείωση προσβασιμότητας – κανένας δημόσιος χώρος δεν είναι καθόλα δημόσιος–,⁴ με συνέπεια την υποβάθμιση της ποιότητας του εκάστοτε χώρου. «Ο τόπος αναδύεται από τις ανάγκες των χρηστών και οι χρήστες κινούνται όπως ο τόπος τους το επιτρέπει». ⁵ Η πρόκληση στο σχεδιασμό δημόσιων χώρων είναι η διεύρυνση των ορίων της έννοιας «δημόσιο/κοινό».

Για μια ολοκληρωμένη αντιμετώπιση του φαινομένου, απαιτείται η διερεύνηση των ψυχοκοινωνικών αναγκών των ευπαθών αυτών ομάδων. Διακρίνονται δύο βασικοί τρόποι ψυχολογικής αντιμετώπισης («treatment first», «housing first»⁶), που κατ' επέκταση ορίζουν και βασικά χωρικά χαρακτηριστικά.

Μέχρι σήμερα τέσσερις βασικές ομάδες κτηρίων εξυπηρέτησαν τη στέγαση ευπαθών κοινωνικών ομάδων. Αυτές είναι τα κτήρια φιλοξενίας αστέγων, η υποστηρικτική στέγαση, οι διαμορφωμένοι χώροι εντός ξενοδοχείων και οι άτυπες κατασκηνώσεις.⁷ Στην Ελλάδα αναφέρονται κύρια τα λαϊκά υπνωτήρια.⁸

Τα δύο πρώτα εξελίχθηκαν σε κοινωνικές δομές επανένταξης και τυπολογίες κτηρίων με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, και συναντώνται εκτός των ορίων της χώρας μας.

Τα κτήρια φιλοξενίας αποτελούν δομές επανένταξης με βραχυχρόνια φιλοξενία αστέγων και στόχο την επανένταξή τους στην κοινωνία. Ο αρχιτέκτονας καλείται να παράσχει τη βάση για την ανάπτυξη της διαδικασίας, με ειδικό κτηριολογικό πρόγραμμα, αναλύοντας τις ψυχοκοινωνικές ανάγκες των χρηστών, μελετώντας το φως, το χρώμα, τις υφές, και προβλέπει τη διαμόρφωση χώρων για τη συμμετοχή των φιλοξενουμένων σε διάφορες δραστηριότητες. Ένα αντιπροσωπευτικό παράδειγμα είναι το Shelter Home for Homeless στην Παμπλόνα της Ισπανίας.

Στη δεύτερη κατηγορία ανήκουν τα κτήρια υποστηρικτικής στέγασης. Στις δομές αυτές ο άστεγος ζει με σχετικό βαθμό ανεξαρτησίας, παρακολουθείται από κάποιον ειδικό και ψάχνει για εργασία. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτής της κατηγορίας είναι το New Carver Apartment στο Λος Άντζελες. Μελετώντας παραδείγματα και από τις δύο κατηγορίες, αντιλαμβανόμαστε πως αναπτύσσεται μια νέα τυπολογία κτηρίου με βασικό πυρήνα την κεντρική εσωτερική αυλή. Γίνεται κατανοητό πως αυτή η νέα τυπολογία κτηρίων διακρίνεται από έντονη εσωστρέφεια.

Κάποιες από τις παραπάνω κατηγορίες στεγάζονται σε κτηριακά κελύφη που έχουν χάσει τη χρήση τους, αστικά κενά – ετεροτοπίες. Στην Ελλάδα εντοπίζονται αποκλειστικά τέτοια καταλύματα και χρησιμοποιούνται μόνο ως κτήρια φιλοξενίας αστέγων, προέρχονται από ΜΚΟ, ενώ οι λειτουργίες τους κωροθετούνται άναρχα υπό το κέλυφος.

Στις περιπτώσεις σχεδιασμού κτηρίων της νέας αυτής τυπολογίας, ο ρόλος του αρχιτέκτονα είναι δύσκολος, λόγω του χαμηλού προϋπολογισμού που διαθέτει, της έλλειψης δεδομένων των χρηστών (διαφορετική ηλικία, φύλο, θρησκεία, ανάγκες κτλ.), αλλά και των προκαταλήψεων που υπάρχουν απέναντι σε αυτήν την κοινωνική ομάδα.⁹

Σε περιπτώσεις όπου ο αρχιτέκτονας δεν διαθέτει θεσμικά τα μέσα για τη συμμετοχή του στην αντιμετώπιση του φαινομένου, ο ρόλος του καθίσταται ακόμα πιο δύσκολος. Η ευαισθητοποίηση της αρχιτεκτονικής κοινότητας κρίνεται αναγκαία, όπως και η διεκδίκηση της ανάπτυξης ανάλογων υποστηρικτικών δομών στη χώρα μας παραθέτοντας τα θετικά αποτελέσματα του έργου ανάλογων δομών του εξωτερικού. Η διεξαγωγή διαγωνισμών με προτάσεις για ατομικά καταφύγια έκτακτης ανάγκης, που στοχεύουν στη βελτίωση της καθημερινής διαβίωσης στο δρόμο, αποτελεί ένα καλό εναρκτήριο βήμα. Επιπλέον, πτυχιακές εργασίες με θέμα το σχεδιασμό κοινωνικών δομών επανένταξης αστέγων, με μια πιο ολιστική αντιμετώπιση, αποδεικνύουν ότι το ζήτημα απασχολεί την πανεπιστημιακή κοινότητα.

Εν κατακλείδι, ιστορικά «η αρχιτεκτονική κινείται ανάμεσα στο φυσικό και κοινωνικό κόσμο, παίρνοντας κάθε φορά μια σαφή στάση απέναντι σε αυτούς... συνδιαλέγεται... ανανεώνεται»¹⁰ και είναι σε θέση να απαντήσει σε κάθε είδους κρίση. Σήμερα ο ρόλος της δείχνει να παραμερίζεται και να κυριαρχεί η οικονομία και η πολιτική. Σημαντικό είναι να αποκτήσει και πάλι τον ολιστικό της ρόλο, βοηθώντας έμπρακτα στο σημερινό τοπίο της «νέας φτώχειας» που βιώνουμε.

Σημειώσεις

1. FEANTSA, *ETHOS – European Typology on Homeless and Housing Exclusion*, διαθέσιμο στον ιστότοπο: <http://www.feantsa.org/spip.php?article120>

2. Vita Karpuskiene, Jukka Korhonen, Eoin O'Sullivan, Ingrid Sahlin, Antonio Tosi, Agostino Petrillo and Julia Wygnanska, «Homelessness and Exclusion: Regulating Public Space in European Cities», *Surveillance & Society* 5(3), 2008, σελ. 290-314 (σελ. 296).

3. Matt Vander Ploeg, *Rethinking Urban Public Space in the Context of Democracy and Altruism*, ερευνητικό πρόγραμμα «Urban Altruism», Calvin College, άνοιξη 2006, www.calvin.edu/~jks4/city

4. Benerjee και Λουκαΐτου-Σιδέρη, Clare Cooper Marcus & Carolyn Francis, *People Places: Design Guidelines for Urban Open Space*, εκδ. John Wiley & Sons Inc, Καναδάς 1997, σελ. 31.

5. Kawash Samira, «The Homeless Body», *Public Culture* 10(2), Duke University Studio Press, 1998, σελ. 319-339, σελ. 320.

6. James H. Bray, *Helping People without Homes – The Role of Psychologists and Recommendations to Advance Research, Training, Practice, and Policy – Report of the APA Presidential Task Force on Psychology's Contribution to End Homelessness*, διαθέσιμο στο <http://www.apa.org/news/press/releases/2010/02/end-homelessness.aspx>, σελ. 29-32.

7. Davis Sam, *Designing for the Homeless, Architecture that Works*, University of California Press, Λονδίνο 2004, σελ. 23-55.

8. Σκιαδάς Γ. Ελευθέριος, «Λαϊκά Υπνωτήρια για τα ναυάγια της ζωής - Η δημιουργία ειδικών χώρων το 1937 για τους αστέγους», *Ο Μικρός Ρωμικός*, διαθέσιμο στον ιστότοπο: <http://mikros-romios.gr/1640/astegoi/>

9. Jill Pable, «Design Response to Homelessness», *Implications*, v. 4, i.7, σελ. 4.

10. Βρυχεία Άννη, *Κατοίκηση και κατοικία – διερευνώντας τα όρια της αρχιτεκτονικής*, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2003, σελ. 331-339.

Ένα ανοικτό αρχείο δημιουργικών ιδεών

γράφουν οι **Archstudies.gr**

Είναι σαφές πως τα τελευταία χρόνια η εξέλιξη και εδραίωση των ψηφιακών μέσων και εργαλείων, καθώς και οι νέες σχεδιαστικές θεωρήσεις και πρακτικές, σε διεθνές επίπεδο, όρισαν ένα νέο πλαίσιο στο οποίο καλείται πλέον να ανταποκριθεί ο αρχιτέκτονας. Ωστόσο τελευταία και ειδικότερα στη χώρα μας η εκτυλισσόμενη οικονομική και ανθρωπιστική κρίση καθιέρωσαν πλέον τον κοινώς αποδεκτό χαρακτηρισμό της νέας οικοδομής ως «είδους προς εξαφάνιση», ενώ ταυτόχρονα φαίνεται πως αναδύεται μια νέα πρακτική, εξαρτημένη από τις παραπάνω ειδικές συνθήκες, η οποία ωστόσο δεν παύει να ενδιαφέρεται για τις διεθνείς εξελίξεις. Καταγράφεται επομένως μια μετατόπιση του ρόλου του αρχιτέκτονα από αυτόν του *κτίστη-δημιουργού* του χώρου σε αυτόν του *διαχειριστή*, του *σχολιαστή* ή ακόμα και του *υποκινητή*¹ των δράσεων εντός του· στάσεις απέναντι στο χώρο που στο σύνολό τους προκύπτουν τελικά από την ανάγκη και τη θέληση για βαθύτερη κατανόησή του.

Αυτή η «έκτακτη» συνθήκη στην οποία κλήθηκε να προσαρμοστεί η Αρχιτεκτονική συνέβαλε αφενός στην άθνηση της ερευνητικής και εκπαιδευτικής διαδικασίας, η οποία εστιάζεται στην παραγωγή αρχιτεκτονικής *γνώσης*, και αφετέρου στη διεύρυνση των αυστηρών και σαφών ορίων της αρχιτεκτονικής πρακτικής, όπως αυτά είχαν καθιερωθεί τις προηγούμενες δεκαετίες. Έτσι, βλέπουμε να αναπτύσσονται τελευταία διάφορες τάσεις με βασικό αντικείμενο όχι την κατασκευή του ίδιου του χώρου, αλλά την *εν δυνάμει* παραγωγή του. Οι τάσεις αυτές εκφράζονται είτε με τη μορφή εργαστηρίων (*workshops*) είτε μέσω πρακτικών *έρευνας μέσω του σχεδιασμού* (*research by design*) που υιοθέτησαν ορισμένα αρχιτεκτονικά σχήματα. Παράλληλα, μια σειρά φορέων, θεσμικών και μη, αναλαμβάνουν πρωτοβουλίες γύρω από αντίστοιχα ζητήματα διερεύνησης του χώρου της πόλης, παρακινώντας πολίτες να συμμετάσχουν, είτε μέσω κύκλων διαλέξεων ή ομιλιών, είτε μέσω πιο ενεργών δράσεων, συνήθως εθελοντικού χαρακτήρα, όπως εξωραϊστικές δράσεις ή ακόμα και αναπλάσεις δημόσιων ή «ημιδημόσιων» χώρων. Φαινόμενα όπως τα παραπάνω αποτελούν *ανεπίσημες* πρακτικές, οι οποίες υπονοούν για πολλούς την υποβάθμιση του ρόλου του αρχιτέκτονα από τη θέση του «ειδήμονα», ενώ αναδεικνύουν ταυτόχρονα νέες δυναμικές συλλογικής «διευθέτησης» (*agencement*) του χώρου.² Πιο συγκεκριμένα, καταγράφεται πλέον τεράστια αύξηση των ομάδων «ακτιβιστικού» χαρακτήρα που δρουν και επεμβαίνουν στον δημόσιο χώρο της πόλης, ενώ αντιστοίχως πολλαπλασιάζονται οι ψηφιακές πλατφόρμες-ιστοσελίδες που

δραστηριοποιούνται στον άυλο κόσμο του διαδικτύου, ενισχύοντας την επικοινωνία της αρχιτεκτονικής με το ευρύτερο κοινό.

Λαμβάνοντας υπόψη όλα τα παραπάνω, εύλογα προκύπτουν ερωτηματικά σχετικά με τη φύση των εν λόγω δραστηριοτήτων, καθώς και τη σχέση και την επιρροή τους προς την ίδια την Αρχιτεκτονική. Στο σημείο αυτό, επιχειρώντας να ενταχθούμε ενεργά στο περιγραφόμενο «ρευστό» τοπίο, και εν συνεχεία να προσεγγίσουμε τις διάφορες προκλήσεις και αντιφάσεις που αναδύονται εντός αυτού, παραθέτουμε κάποιες σκέψεις αλλά και την ίδια την προσωπική μας εμπειρία-πρακτική ως αποτέλεσμα της διάδρασης με τον αναδιδόμενο αυτό χώρο.

Ως νέοι αρχιτέκτονες εντοπίσαμε ήδη από τα φοιτητικά μας χρόνια (μόλις το 2011) αφενός τη «μετάβαση» της αρχιτεκτονικής κοινότητας προς την άυλη ψηφιακή σφαίρα του διαδικτύου και αφετέρου τη μειωμένη προβολή του αρχιτεκτονικού έργου που παράγεται σε προπτυχιακό και μεταπτυχιακό επίπεδο. Η διαφαινόμενη αδυναμία των ακαδημαϊκών ιδρυμάτων να καλύψουν πλήρως τις ανάγκες ανάδειξης του έργου τους μέσω έντυπου ή ηλεκτρονικού υλικού και η απουσία εξειδικευμένης

Στιγμιότυπο από την ανοικτή συζήτηση στο πλαίσιο της έκθεσης mateReality | 25 under 25

Έκθεση mateReality | 25 under 25, DesignLab show 2015, Τεχνόπολη (επιμέλεια Archstudies)

αρθρογραφίας για αυτή την αρχιτεκτονική παραγωγή αποτέλεσαν την κεντρική αφορμή για τη δημιουργία της ομάδας, και στη συνέχεια της ψηφιακής πλατφόρμας Archstudies.gr, η οποία υλοποιούσε τον ανάλογο στόχο· την προβολή δηλαδή αυτού του τόσο σημαντικού δημιουργικού κοινού νέων αρχιτεκτόνων, και κατ' επέκταση την επικοινωνία της αρχιτεκτονικής με ένα διευρυμένο κοινό, εκτός του στενού αρχιτεκτονικού/ακαδημαϊκού κύκλου. Υπό αυτό το πρίσμα, έχοντας πλήρη αντίληψη τόσο των συνθηκών της διαμορφωμένης –σε κρίση– αγοράς εργασίας όσο και των νέων δυναμικών που διαμορφώνονται με την αξιοποίηση των νέων τεχνολογιών, προσπαθήσαμε να δημιουργήσουμε μια ευέλικτη *δυναμική* δομή, που θα τροφοδοτεί και θα τροφοδοτείται διαρκώς από το παραγόμενο έργο εντός των διαφόρων ακαδημαϊκών ιδρυμάτων τόσο στην Ελλάδα όσο και στο εξωτερικό. Το *συλλογικό* αυτό αρχείο, που δημιουργείται και διατίθεται ελεύθερα, ενημερώνεται παράλληλα για όσα συμβαίνουν στο χώρο σε παγκόσμιο επίπεδο, καταγράφοντας τις εκτυλισσόμενες τάσεις και εξελίξεις στο χώρο τόσο της αρχιτεκτονικής όσο και του ντιζάιν. Βασική μας επιδίωξη αποτελεί η παραγωγή ενός ψηφιακού χώρου για την ελεύθερη ανταλλαγή πληροφορίας και ιδεών, που θα οδηγήσει τελικώς στην παραγωγή νέας γνώσης μέσα από τη γνωριμία και την αλληλεπίδραση των διαφορετικών προσεγγίσεων.

Στο πλαίσιο αυτό, επιχειρώντας να σκιαγραφήσουμε στο σήμερα το προφίλ του αρχιτέκτονα, αντιλαμβανόμαστε τη σταδιακή μετατόπισή του από τον «ειδικό» προς νέα μοντέλα που βασίζονται στη συνεργασία και την επικοινωνία, με μια διάθεση αυτομόνησης από έναν κεντρικό άνωθεν έλεγχο, ο οποίος χαρακτήριζε μέχρι πρότινος την παραγωγή του χώρου. Παράλληλα, γίνεται σαφές πως η ελεύθερη πρόσβαση στην πληροφορία και οι δυνατότητες που δίνουν τα ψηφιακά μέσα δικτύωσης επαναπροσδιορίζουν τελικά το ρόλο του σχεδιαστή/αρχιτέκτονα, ο οποίος όχι μόνο δύναται να ενταχθεί πλέον στη σφαίρα του διεθνούς δημιουργικού γίγνεσθαι, αλλά κι επανεφευρίσκει το ρόλο του εντός του

κοινωνικού συνόλου και της αρχιτεκτονικής κοινότητας, σε μια νέα σχέση αλληλεπίδρασης όπου κρίνει και κρίνεται διαρκώς.

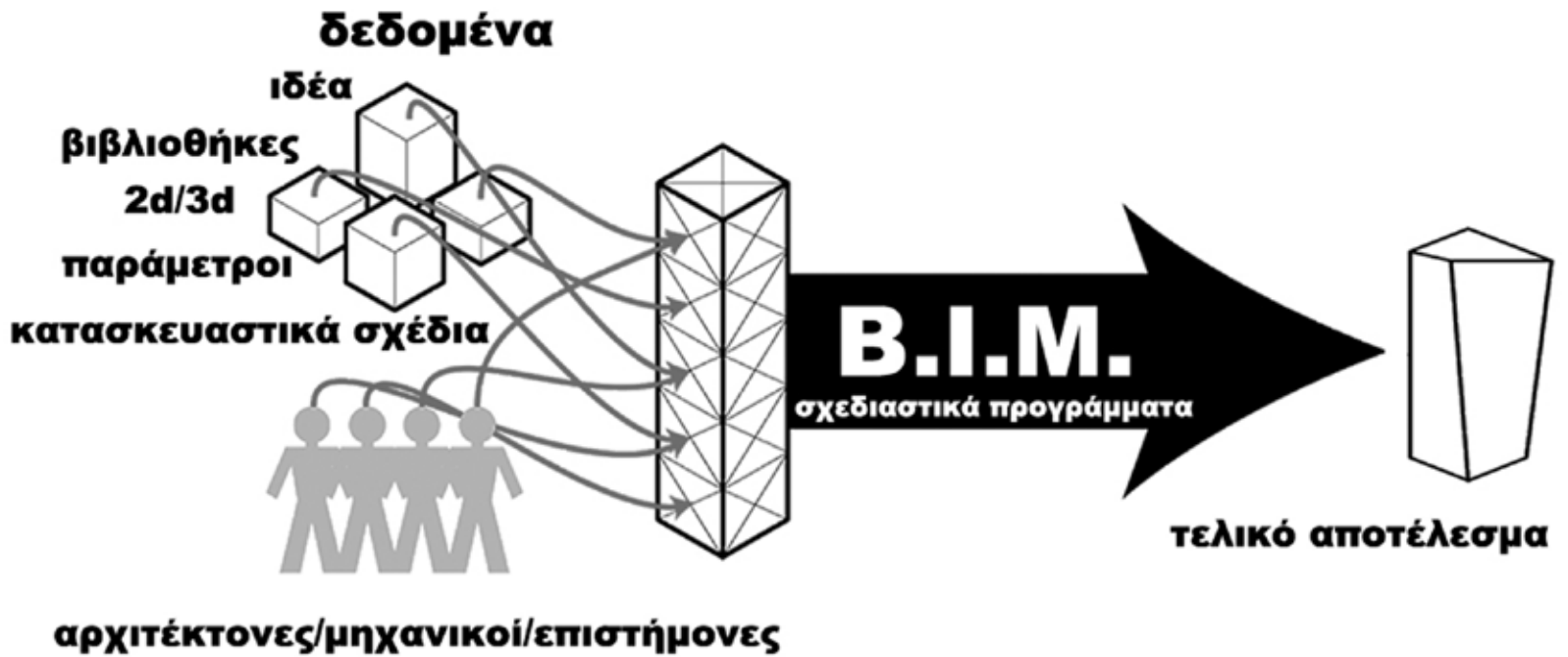
Σημειώσεις

1. Νίκος Αναστασόπουλος, «Η αρχιτεκτονική, το πολιτικό και ο Lebbeus Woods», περιοδική έκδοση “αρχιτέκτονες”, τεύχος 14-15, 2014, σελ. 15.
2. Δημήτρης Παπαλεξόπουλος, *Ψηφιακός τοπικισμός*, Libro, Αθήνα 2006, σελ. 101.

Η ομάδα του Archstudies.gr αποτελείται από τους Γροζόπουλο Δημήτρη, Κασσιμάτη Ευθυμία, Πολυμενίδη Μιχάλη, Χαρίδη Αλέξανδρο

Εγκατάσταση στο πλαίσιο του φεστιβάλ ART IS HARD 2013

Αναμφισβήτητα, διεθνώς έχουμε περάσει σε μια νέα ψηφιακή εποχή, την εποχή της πληροφορίας, όπου οι υπολογιστές και γενικότερα η τεχνολογική εξέλιξη των υπολογιστικών συστημάτων και των προγραμμάτων λογισμικού αποκτούν όλο και περισσότερο κυρίαρχο ρόλο σε όλους τους τομείς των επιστημών αλλά και της καθημερινότητας. Προηγμένες τεχνικές και πρακτικές, όπως παραμετρική μοντελοποίηση, ψηφιακός σχεδιασμός με δανεισμούς από άλλες επιστήμες και βιομηχανίες, προγράμματα BIM-AEC, virtual reality, προγραμματισμός/scripting, απομακρυσμένες βάσεις δεδομένων/cloud, είναι ήδη κεκτημένα εργαλεία του αρχιτέκτονα.

Η Αρχιτεκτονική αντανάκλα τις πολιτιστικές, κοινωνικές και εμπορικές-βιομηχανικές δυνάμεις της εκάστοτε εποχής, και σήμερα η πιο κυρίαρχη δύναμη στην κοινωνία και τη βιομηχανία είναι η επανάσταση των πηγών πληροφοριών.

Ο καταιγισμός των πληροφοριών πλέον είναι τόσο μεγάλος σε όγκο «Big Data»,¹ ώστε να υπερβαίνει την ικανότητα των παραδοσιακών στρατηγικών διαχείρισης της γνώσης. Έτσι, απαιτούνται νέες τεχνικές για αυτή την ένταση και τη νέα τάξη πραγμάτων σωστής διαχείρισης δεδομένων. Αυτή η συλλογή και ανάλυση των δεδομένων προσανατολίζεται προς τη διευκόλυνση της διαδικασίας σχεδιασμού. Παρ' όλα αυτά, οι αρχιτέκτονες επεκτείνουν τα δεδομένα τους, περιλαμβάνοντας κάθε φορά περισσότερες πληροφορίες, ενημερώνοντας το σχεδιασμό τους. Γραφεία όπως των G. Lynn Form, Studio ONE, BIG, MVRDV, F. Gehry, με μεγάλα έργα, διαχειριζόμενα δεδομένα και νέους τρόπους, μορφές με μεγάλη πολυπλοκότητα, επιτρέπουν έναν εξέχοντα ρόλο στα Big Data. Αυτή η νέα θεώρηση του σχεδιασμού έχει επιστημονικό αλλά και αισθητικό αντίκτυπο στο σχεδιασμό και στη λήψη αποφάσεων της αρχιτεκτονικής γενικότερα, και αποτελεί πρόκληση για τον τρόπο διαχείρισης αυτής της νέας εποχής. Ταυτόχρονα, η εξέλιξη των δημιουργικών σχεδιαστικών διαδικασιών επιφέρει τη συνεχώς

αυξανόμενη εμπλοκή πολλών επιστημών, όπως μαθηματικά, βιολογία, φυσική, πληροφορική. Καθώς το γνωστικό πεδίο διογκώνεται, αυξάνονται και οι γνωστικές περιοχές που ο αρχιτέκτονας δεν μπορεί να καλύψει. Με εξαίρεση την επιλογή της τελικής μορφής, πεδίο στο οποίο ο αρχιτέκτονας ως δημιουργός έχει το προβάδισμα στα υπόλοιπα στάδια θα μπορούσε να αντικατασταθεί από άλλους επιστήμονες που κατέχουν εις βάθος τις παραπάνω διαδικασίες. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα κάποιον επαναπροσδιορισμό της φύσης του επαγγέλματος του αρχιτέκτονα. Από τη μια πλευρά αναλαμβάνει όχι μόνο το σχεδιασμό, αλλά και το συνολικό σχεδιασμό της σχεδιαστικής διαδικασίας, τροποποιώντας και εξατομικεύοντας τις εκάστοτε ανάγκες του μέσω λογισμικών, π.χ. scripting/κώδικες.

Ο σχεδιασμός, αντί να είναι συσσώρευση εμπειρίας, μετατρέπεται σε ερευνητική εργασία όπου κατά την παραγωγή μιας μελέτης παράγεται αδιαλείπτως γνώση και πληροφορία.

Alejandro Zaera Polo²

Σύμφωνα λοιπόν με όλα τα παραπάνω, σε διεθνές επίπεδο, τα τελευταία χρόνια παρατηρείται σε μεγάλα αρχιτεκτονικά γραφεία μια καθολική στροφή στην διαδικασία σχεδιασμού μέσω προγραμμάτων B.I.M.³ Ένα σύστημα B.I.M.⁴ ορίζεται ως η διαδικασία παραγωγής και διαχείρισης δεδομένων ενός κτηρίου κατά την κατασκευή του, και περιλαμβάνει τη γεωμετρία του κτηρίου, χωρικές σχέσεις, γεωγραφικές πληροφορίες, καθώς και ποσότητες-ποιότητες των υλικών αλλά και όλου του κύκλου ζωής του (PLM). Τα συστήματα B.I.M. αναλύουν τα δεδομένα ενός κτηριακού προγράμματος χρησιμοποιώντας τρισδιάστατα δυναμικά μοντέλα του κτηρίου με στόχο την αύξηση της παραγωγικότητας στο σχεδιασμό και στην κατασκευή του. Επίσης, ενισχύουν τη συνεργατικότητα στο σχεδιασμό δίνοντας τη δυνατότητα πολλές ειδικότητες γύρω από τον τομέα της κατασκευής να συνεισφέρουν στον σχεδιασμό του μοντέλου

Ο «επαναπρογραμματισμός» του αρχιτέκτονα στη meta-data εποχή

γράφει ο Γιώργος Βλαχοδήμος

πριν την υλοποίηση του κτηρίου. Επομένως, είναι ολοκληρωμένα συστήματα διαχείρισης πολύπλοκων διεργασιών και βάσεων δεδομένων, ενώ παράλληλα χρησιμοποιούν τα προαναφερθέντα ήδη κερτημένα εργαλεία.

Η τελευταία εξέλιξη στο χώρο των δεδομένων ονομάζεται «Meta-Data». Είναι τα μεταδεδομένα, το σύνολο δηλαδή των πληροφοριών που περιγράφουν και επεξεργάζονται ποια στοιχεία θα χρησιμοποιηθούν. Το πιο δύσκολο μέρος σε μια βάση δεδομένων αλλά και στη διαχείριση αυτών. Οι νέες τεχνικές βάσει δεδομένων που επιτρέπουν τη διαδικασία σχεδιασμού πρέπει να καθοδηγούνται περισσότερο από λογική στρατηγική, αντικειμενικά πρότυπα, λειτουργικότητα, κατασκευαστική τεκμηρίωση και επίτευξη της απόδοσης του κτηρίου. Για να επιτευχθεί αυτό και να έχει αποτελέσματα με γρήγορη ανταποδοτικότητα σε ένα περιβάλλον λογισμικού, θα πρέπει ο τεράστιος όγκος δεδομένων να είναι εξαιρετικά συντονισμένος από τους χρήστες που τα διαχειρίζονται.

This is the Decade of Data.⁵ (Αυτή είναι η δεκαετία των δεδομένων.)

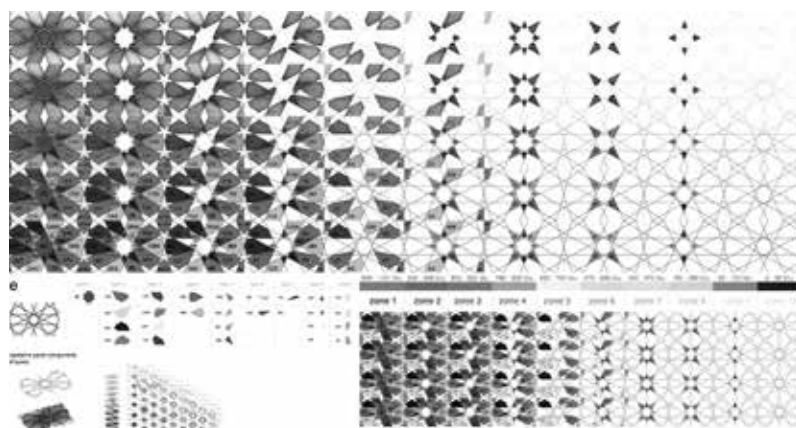
Alex «Sandy» Pentland⁶ MIT

Τέλος, τα τελευταία χρόνια, ως μέρος μιας διεθνούς τάσης αλλά υποκινούμενη σε σημαντικό βαθμό και από την κρίση, η αρχιτεκτονική στην Ελλάδα μετατοπίζεται σε νέες δυναμικές διαδικασίες σχεδιασμού, προσαρμοσμένες στη σημερινή ελληνική πραγματικότητα. Πρόκειται για μια διαμόρφωση της αρχιτεκτονικής σχεδιαστικής πράξης (δημόσιος χώρος, νέο κτήριο, αντικείμενο, διαγωνισμός) η οποία διαπραγματεύεται περισσότερο με τα ίδια τα εργαλεία από τα οποία πηγάζει μια αρχιτεκτονική διαδικασία και αισθητική, δημιουργώντας έτσι ένα καινούριο προφίλ του αρχιτέκτονα, αλλάζοντας ριζικά το πεδίο της αρχιτεκτονικής.

Σημειώσεις

1. Ένας δημοφιλής όρος που χρησιμοποιείται για να περιγράψει την εκθετική αύξηση και τη διαθεσιμότητα των δεδομένων, δομημένων και αδόμητων. Πηγή: http://www.sas.com/en_us/insights/big-data/what-is-big-data.html
2. Πηγή: <http://soa.princeton.edu/content/alejandro-zaera-polo>
3. Building Information Modeling. Προγράμματα B.I.M. που κυκλοφορούν αυτή τη στιγμή: Autodesk Revit Architecture, Digital Project, Autodesk Navisworks, VectorWorks, Bentley Systems Microstation – Projectwise κ.ά. Πηγή: <http://thebimhub.com/en/bim-software/reviews/>
4. Πηγή: http://en.wikipedia.org/wiki/Building_information_modeling
5. (17 Οκτωβρίου 2014). Πηγή: https://prezi.com/a_4dfvuzpeg1/the-decade-of-data-sandy-pentland-mit/
6. Prof. Alex «Sandy» Pentland, *Human Dynamics Laboratory*, Media Lab Entrepreneurship Program, MIT – Harvard – ODI Big Data & People Project, Social Physics. Πηγή: <http://web.media.mit.edu/~sandy/> <http://hd.media.mit.edu/TechnicalReportsList.html>

Έρευνα πάνω σε παραμετρική επιδερμίδα αθλητικού γηπέδου

Ο αρχιτέκτονας των μικρών καθημερινών πραγμάτων

γράφει η **Αγγελική Τριανταφύλλου**

Πάει καιρός που η σκέψη να ασχοληθώ με τις αλλαγές και τα απρόβλεπτα στον κλάδο των αρχιτεκτόνων με επισκεπτόταν όλο και συχνότερα στον, μεγάλης διάρκειας πλέον, ελεύθερο χρόνο μου. Οι οικονομικές και πολιτικές συγκυρίες έβαλαν το κεράκι τους...

Έβλεπα ότι οι αρχιτέκτονες συνειδητοποιήσαμε σταδιακά, σε ατομικό επίπεδο αρχικά, την ανάγκη αλλαγών στην επαγγελματική μας πορεία. Οι πολυεπίπεδες σπουδές μας βοήθησαν σε μεγάλο βαθμό προς την κατεύθυνση εύρεσης εναλλακτικών δρόμων και διεξόδων, τόσο με τόσο με οικονομικό αντίκρισμα όσο και χωρίς.

Ήρθε στο προσκήνιο η δημιουργικότητα, οι γνώσεις αλλά και η τρέλα και το ένστικτο επιβίωσης που κρύβονται μέσα στον καθένα μας.

Θέματα όπως η εκπαίδευση (τυπική και ενήλικων), οι εκτιμητικές εργασίες στον τραπεζικό τομέα, οι καλλιτεχνικές δράσεις, η διάδοση αρχών βιοκλιματικού σχεδιασμού μέσω σεμιναρίων είναι μερικά απ' όσα συντρόφεψαν την πορεία μας πλάι στο σχεδιαστήριο, για τους παλιότερους, ή στον υπολογιστή, για τους νεότερους. Σχέδια κατόψεων, όψεων, προοπτικά μπήκαν για λίγο στο περιθώριο ή, αντίθετα, η σχετική με αυτά πείρα μας αποτέλεσε εφόδιο για τις άλλες μας δραστηριότητες.

Μαζί σας, συνάδελφοι, θα μοιραστώ τις θετικές, σχεδόν στο σύνολό τους, εμπειρίες από τις εισηγήσεις μου σε σεμινάρια εκπαίδευσης ενηλίκων, μεταξύ αυτών και συναδέλφων, εδώ και πάνω από 20 χρόνια.

Μέσα από αλληλουχία γεγονότων, σε εποχή όπου υπήρχαν ακόμη εργασίες σχετικές με το αντικείμενο σπουδών μας, «έμπλεξα» με την εκπαίδευση, αρχικά σε Σχολή Μαθητείας, στους ξυλουργούς του ΟΑΕΔ, κατόπιν σε ΚΕΚ (Κέντρα Επαγγελματικής Κατάρτισης) του ΟΑΕΔ και ιδιωτικά, σε ΙΕΚ και τέλος σε σεμινάρια εκπαίδευσης ενεργειακών επιθεωρητών – ωρομίσθια εκπαιδευτικούς σε όλες αυτές τις δραστηριότητες. Εκπαιδευτικά αντικείμενα: σχέδιο, οικοδομική, μετρήσεις – υπολογισμοί, μέτρα ασφαλείας, παραδοσιακές τεχνικές χτισίματος κ.λπ.

«Για γυναίκα, καλά είναι» ήταν το σχόλιο άντρα συναδέλφου, εργολάβου, όταν με ρώτησε πού πηγαίνω φορτωμένη σημειώσεις μεσημεριάτικα – εκείνα τα χρόνια το PowerPoint δεν ήταν σε εφαρμογή ακόμη, προτζέκτορας, πίνακας και σημειώσεις σε φωτοτυπία, τα μέσα διδασκαλίας.

Η αποδοχή μου ως εκπαιδευτριας, από νεαρούς εφήβους αρχικά, κατόπιν από άνεργους ενήλικες, κυρίως γυναίκες, ήταν καλή σε γενικές γραμμές, το ενδιαφέρον και η εδραίωση της εμπιστοσύνης κυμάνθηκε σε υψηλά επίπεδα, και είχα τη χαρά να πάρω πολλές αγκαλιές και «θα μας λείψετε» στο τέλος κάθε κύκλου εκπαίδευσης, ενώ εκατοντάδες από τους «μαθητές» μου εξακολουθούν να με αναγνωρίζουν πολλά χρόνια μετά στο δρόμο, με θετική διάθεση και ενδιαφέρον.

Η κατανόηση των εννοιών «εκπαίδευση» και «εισήγηση», βασική για τη συνέχιση της διαδρομής του ενδιαφερόμενου να συμμετέχει ως εισηγητής σε σεμινάρια για ενήλικες. Κατέληξα να με θεωρώ «οδηγό» σε ένα ταξίδι επικαιροποίησης γνώσεων και δεξιοτήτων, που καλείται να κάνει ενδιαφέρον και συναρπαστικό το ταξίδι για τους επιβάτες – συνταξιδιώτες του, μαθαίνει κι αυτός μαζί τους – παρουσιάζουν μεγάλο ενδιαφέρον οι προσθήκες και προβληματισμοί τους.

Τα θέματα αυτά και άλλα σχετικά με τους τρόπους μετάδοσης γνώσεων σε ενήλικο ακροατήριο αποτελούν το αντικείμενο των σεμιναρίων εκπαίδευσης εκπαιδευτών ενηλίκων, τα οποία οργανώνει κατά διαστήματα ο ΕΟΠΠΕΠ (Εθνικός Οργανισμός Πιστοποίησης Προσόντων και Εκπαιδευτικού Προσανατολισμού, www.eopppep.gr) και η παρακολούθησή τους οδηγεί σε εξετάσεις πιστοποίησης προσόντων εκπαιδευτή ενηλίκων. Σταθμό στην «καριέρα» μου ως εισηγήτρια αποτέλεσε η συμμετοχή μου στα σεμινάρια σε συναδέλφους για την απόκτηση της άδειας ενεργειακού επιθεωρητή. Εκεί, παρά την αρχική άρνηση των συναδέλφων να δεχτούν τη συμμετοχή τους, επί πληρωμή μάλιστα, σε διαδικασίες που αμφισβητούσαν την επιστημονική τους επάρκεια – απόλυτα δικαιολογημένη κατά την άποψή μου –, έγινε εφικτό να εξερευνήσουμε μαζί νέες γνώσεις και τρόπους ενεργειακής επιθεώρησης, υπήρξε αμφίδρομη αλληλοτροφοδότηση, η διαδικασία απέκτησε ενδιαφέρον και έγινε τελικά αποδεκτή, με τον τρόπο που προαναφέραμε, προς μεγάλη μου ανακούφιση.

Στα σεμινάρια αυτά είχα την ευκαιρία να διαπιστώσω το έντονο ενδιαφέρον των συναδέλφων για τη βιοκλιματική αρχιτεκτονική, παρά τη μικρή σημασία που αποδίδει ο ΚΕΝΑΚ στο θέμα αυτό (το 80% του χρόνου των σεμιναρίων αφορά τα μηχανολογικά συστήματα του κτηρίου, ενώ είναι γνωστό ότι το κέλυφος του κτηρίου επηρεάζει κατά 70-80% την ενεργειακή του συμπεριφορά!).

Το υλικό που συγκέντρωσα το αξιοποίησα σε εισηγήσεις σε άλλων επιδοτούμενων σεμιναρίων, για τη βιοκλιματική αρχιτεκτονική και τα νέα υλικά, με στόχο την επικαιροποίηση γνώσεων, για συναδέλφους και μη. Οι εμπειρίες μου από τις εισηγήσεις σε σεμινάρια ενηλίκων ήταν η πιο θετική από τις ασχολίες που είχα παράλληλα με αυτά, εφόσον, τα σεμινάρια είχαν συγκεκριμένη χρονική διάρκεια. Μαθήματα σχεδίου σε υποψηφίους αρχιτεκτονικής, εκτιμήτρια μηχανικός σε τράπεζα, έκδοση οικοδομικών αδειών, μερικές από τις παράλληλες δραστηριότητες. Μικρές, καθημερινές ιστορίες για αρχιτέκτονες στην εποχή της κρίσης, κι ελπίζω να έδωσα το στίγμα μου με αυτές.

Δυστυχώς, τα σχετικά προγράμματα επιμόρφωσης και επανένταξης στην αγορά εργασίας έχουν βαλτώσει εδώ και μήνες. Οπότε, η εκτεθείσα εργασιακή – δημιουργική διέξοδος θα χρειαστεί «αναδιάρθρωση», με βεβαιότητα.

«Θα βρεθούμε ξανά όταν όλα θα έχουν αλλάξει...» λέει ο Ν. Μαυρουδής, και προσυπογράφω.

Γνωρίζω – Αγαπώ – Δρω!

Σχέσεις αλληλεπίδρασης ανάμεσα στην αρχιτεκτονική, τα παιδιά και τους πολίτες στον αστικό χώρο

γράφει η **Ελένη Μ. Καραΐσκου**

«Αν δεν γνωρίζεις την πόλη σου, πώς να την αγαπήσεις;»

Στην πατρίδα μας, ο αστικός χώρος, στον οποίο περιλαμβάνονται τόσο το νεότερο δομημένο περιβάλλον όσο και η πολιτιστική μας κληρονομιά (αρχαιολογικοί χώροι, ιστορικά κέντρα, μεμονωμένα μνημεία), είναι γεγονός ότι διαμορφώθηκε χωρίς ουσιαστικό σχεδιασμό, εκτός από ελάχιστες περιπτώσεις, συχνά με ιδιαίτερα αρνητικές συνέπειες. Η κατάσταση αυτή οφείλεται τόσο στους κρατικούς και αυτοδιοικητικούς όσο και στους ακαδημαϊκούς φορείς. Σημαντικός παράγοντας για τη σημερινή εικόνα του αστικού περιβάλλοντος είναι και η αδιαφορία μεγάλου μέρους των πολιτών, γεγονός που οφείλεται στην έλλειψη σχετικής παιδείας, αλλά και ενημέρωσης από την πλευρά της πολιτείας. Συγκεκριμένα σε ό,τι αφορά την παιδεία, με το σημερινό εκπαιδευτικό μας σύστημα, η επαφή των μαθητών, των μελλοντικών πολιτών δηλαδή, με τα θέματα του αστικού χώρου συχνά εξαντλείται μέσα από τις σελίδες ενός σχολικού εγχειριδίου, εκτός από μεμονωμένες περιπτώσεις που οφείλονται στο ιδιαίτερο ενδιαφέρον και στο ζήλο κάποιων εκπαιδευτικών.

Ένα θετικό βήμα για μια σωστή προσέγγιση του θέματος της ενίσχυσης της παιδείας σε θέματα αστικού χώρου αποτελεί το πρόγραμμα ΕΣΠΑ

«Σχεδιασμός και παραγωγή εκπαιδευτικών εργαλείων για το σύγχρονο αστικό περιβάλλον και την αρχιτεκτονική κληρονομιά», που υλοποιήθηκε από τη Διεύθυνση Μουσείων του Υπουργείου Πολιτισμού, Παιδείας και Θρησκευμάτων. Με τη συμμετοχή μου στο εν λόγω πρόγραμμα κατά τα έτη 2012-2014 είχα την ευκαιρία να συνεργαστώ με συναδέλφους αρχιτέκτονες, αρχαιολόγους, εικαστικούς και εκπαιδευτικούς για το σχεδιασμό διαδρομών, καθώς και εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων για τις πόλεις της Αθήνας και της Θεσσαλονίκης, που απευθύνονται σε μαθητές Δημοτικού και Γυμνασίου. Οι διαδρομές αυτές αποτελούν ουσιαστικά μια δημιουργική εναλλακτική πρόταση του Υπουργείου Πολιτισμού για τις ημερήσιες εκδρομές των σχολείων. Συνδυάζοντας σημεία αρχαιολογικού, αρχιτεκτονικού ή πολεοδομικού ενδιαφέροντος, οι διαδρομές έχουν ως κύριο στόχο να γνωρίσουν στους μαθητές την ιστορία όπως αυτή αποτυπώνεται στο σύγχρονο αστικό τοπίο, αλλά και ταυτόχρονα να τους εμψυχήσουν την αγάπη για την πόλη τους.

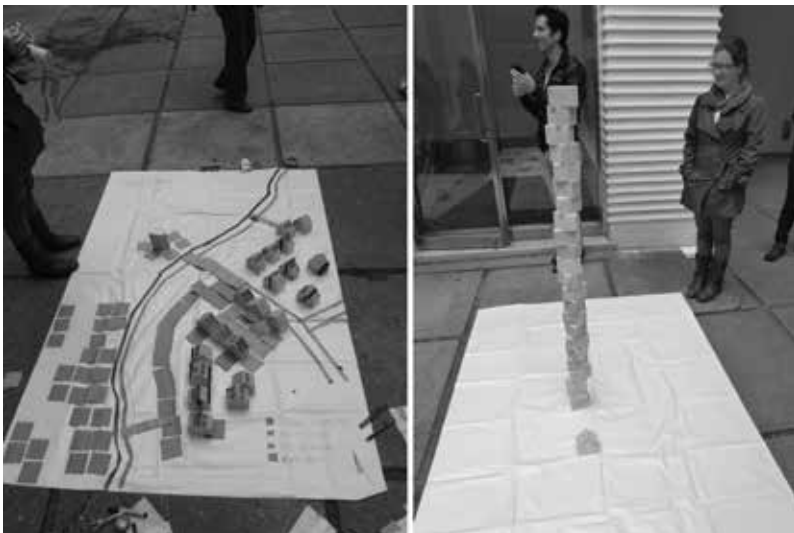
Ανάμεσα στις σημαντικότερες εμπειρίες που αποκόμισα ήταν η πειραματική εφαρμογή δυο διαδρομών σε μια τάξη Δημοτικού και μια Γυμνάσιου, που πραγματοποιήθηκε στην πόλη της Αθήνας. Τα παιδιά χωρίστηκαν σε ομάδες, έγιναν δηλαδή Αρχιτέκτονες, Αρχαιολόγοι, Φωτογράφοι, Καλλιτέχνες, Δημοσιογράφοι, και ανέλαβαν να ολοκληρώσουν μια προσχεδιασμένη για αυτά αποστολή. Την επόμενη μέρα οι μαθητές μοιράστηκαν με την υπόλοιπη τάξη τις εμπειρίες τους από τη διαδρομή, δημιουργώντας ένα «κολάζ» της διαδρομής με φωτογραφίες, στοιχεία και προβληματισμούς που συχνά από κάποιον ενήλικα μπορεί να περνούσαν απαρατήρητα (εικ. 1). Η γνωριμία της πόλης όμως είναι μόνο το πρώτο βήμα...

«Αν αγαπάς την πόλη σου, ανάλαβε δράση!»

Αυτό ήταν και το μήνυμα του Διεθνούς Συνεδρίου-Εργαστήριου «Get Involved»,¹ που

Εικόνα 1. Αρχείο Υπουργείου Πολιτισμού, Παιδείας και Θρησκευμάτων

Εικόνα 2. Αρχείο Ελένης Καραίσκου

Στην Ελλάδα, σε κρατικό επίπεδο, για τη συμμετοχή των πολιτών σε θέματα σχεδιασμού και βελτίωσης του αστικού χώρου θεσπίστηκε με νόμο (Ν. 1337/83, άρθρο 30) η πολεοδομική επιτροπή γειτονιάς, η οποία δυστυχώς με το πέρασμα των χρόνων αδρανοποιήθηκε. Παράλληλα, σε ακαδημαϊκό επίπεδο επικρατεί μάλλον το δόγμα «Αρχιτεκτονική για την Αρχιτεκτονική», αφού, αντί οι μελέτες των φοιτητών να προωθούνται σε Υπουργεία, Δήμους ή Περιφέρειες ώστε να γίνουν «Αρχιτεκτονική για την Κοινωνία» και να αξιοποιούνται, παραμένουν σε αρχεία ή σε σκληρούς δίσκους.

Σήμερα, με την οικονομική-κοινωνική κρίση που πλήττει τη χώρα μας, η «Αρχιτεκτονική» είναι ανάγκη να βγει από τα σχεδιαστήρια, τα αμφιθέατρα και τα αρχιτεκτονικά γραφεία στους δρόμους των πόλεων, να συνομιλήσει με τους πολίτες, να ενεργοποιήσει τοπικές επιτροπές γειτονιών και, μέσω της ανταλλαγής γνώσεων και βιωμάτων, να αξιοποιήσει ακόμη και την καθαρή ματιά των παιδιών για τη βελτίωση του αστικού χώρου. Όμως...

Για να επικοινωνήσεις πραγματικά με τα παιδιά, πρέπει να μάθεις να σκύβεις. Πρέπει να σκύψουμε για να βρεθούμε πρόσωπο με πρόσωπο. Πρέπει να προσπαθήσουμε να μπούμε μέσα στον κόσμο τους και να πάψουμε να του μιλάμε για τον δικό μας. Άκουσέ τα. Ζήτησέ τους να σου πουν τι βλέπουν, τι αισθάνονται, τι ακούν, ποιος ξέρει, μπορεί να σου διδάξουν κάτι. Μπορεί να σε φέρουν ξανά σε επαφή με το θαύμα που ήταν μέσα σου και τώρα το έχεις ξεχάσει...

Λέο Μπουσκάλια, «Τα παιδιά του αύριο»
Να ζεις, ν' αγαπάς και να μαθαίνεις

πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο της Μπιενάλε Αρχιτεκτονικής στη Βενετία το 2012. Στο εργαστήριο της ομάδας της Ισπανίας «Arquikids», όπου συμμετείχα, παρουσιάστηκε ένας τρόπος ενεργοποίησης παιδιών στο θέμα του σχεδιασμού μιας πόλης. Εκεί οι συμμετέχοντες χωριστήκαμε σε δύο ομάδες και γίναμε για λίγο παιδιά κατασκευάζοντας τη δική μας «ιδανική πόλη». Αποτέλεσμα; Δύο εντελώς διαφορετικές ιδανικές πόλεις! (εικ. 2) Φυσικά, σίγουρα διαφορετικές από εκείνες που θα τις δημιουργούσαν παιδιά, απελευθερωμένα από θεσμοθετημένους κανόνες, με βάση μόνο τα προσωπικά τους βιώματα.

Στο πλαίσιο του συνεδρίου παρουσιάστηκε επίσης η διεξαγωγή ενός διαγωνισμού για την ανάπλαση της περιοχής Hernesaari στο Ελσίνκι² και τη δημιουργία ενός νέου οικιστικού συνόλου με στόχο τη στέγαση 4.000 ατόμων. Στο διαγωνισμό συμμετείχαν με τις προτάσεις τους οι κάτοικοι της περιοχής, καθώς και μια ομάδα παιδιών και εφήβων από το σχολείο αρχιτεκτονικής για παιδιά και νέους (ARKKI). Οι προτάσεις αυτές αποτέλεσαν αντικείμενο επεξεργασίας από μια αρχιτεκτονική επιτροπή επί τρία χρόνια για την κατάρτιση του τελικού πολεοδομικού σχεδίου.

Σημειώσεις

1. <http://www.bink.at/get-involved/get-involved-i-discover-and-create-common-ground>
2. <http://designingwithchildren.net/db/hernesaari-masterplan>

Αναφορά στον ΕΛ/Le Corbusier

Δέσμη εκδηλώσεων για τα 50 χρόνια από το θάνατο του Le Corbusier

Με πρωτοβουλία της Σχολής Αρχιτεκτόνων του ΕΜΠ και τη συνεργασία πολιτιστικών και επιστημονικών φορέων, οργανώνεται δέσμη εκδηλώσεων και άλλων δράσεων για τα 50 χρόνια από τον θάνατο του Le Corbusier υπό τον γενικό τίτλο «Αναφορά στον ΕΛ/Le Corbusier». Οι εκδηλώσεις θα πραγματοποιηθούν το φθινόπωρο του 2015 και την άνοιξη του 2016 με τη στήριξη του Ιδρύματος Le Corbusier και εντάσσονται στο ευρύτερο σύνολο εκδηλώσεων που οργανώνονται διεθνώς με την ίδια αφορμή.

Ο Charles Edouard Jeanneret, που έγινε παγκόσμια γνωστός με το όνομα Le Corbusier, γεννήθηκε στις 6 Οκτωβρίου 1887 στην ορεινή Ελβετία και έφυγε από τη ζωή στις 27 Αυγούστου 1965, κολυμπώντας στο παραθαλάσσιο Roquebrune Cap Martin της Γαλλίας. Στο πρόσωπό του εκφράστηκε ιδανικά η νεωτερικότητα του 20ού αιώνα, με όλες τις αντιφάσεις και τις αντιπαραθέσεις της. Υπήρξε ένας οικουμενικός άνθρωπος των γραμμάτων και των τεχνών, που συνδύασε τη θεωρία με την πράξη και δημιούργησε ταυτόχρονα ως αρχιτέκτονας, ζωγράφος και πολεοδόμος, χτίζοντας σε τρεις ηπείρους και γράφοντας βιβλία που μεταφράστηκαν σε δεκάδες γλώσσες. Η επιρροή του γεφύρωσε πολιτικές αντιθέσεις, διαμόρφωσε γενιές μαθητών και βεβαίως γενιές επικριτών. Η σχέση του με την Ελλάδα ήταν μια σχέση μαγείας και μαθητείας, με διαρκείς και αμοιβαίες ανταλλαγές. Δεκαοκτώ Έλληνες δούλεψαν στο αρχιτεκτονικό εργαστήρι του από τη δεκαετία του 1930 ως το 1965. Σήμερα, 50 χρόνια από το θάνατό του, νέοι και λιγότερο νέοι αρχιτέκτονες, δημιουργοί και στοχαστές επιστρέφουν στην ακτινοβολία του έργου του με μια σύγχρονη διάθεση ανακάλυψης και κριτικής.

Οι εκδηλώσεις οργανώνονται από τη Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου με τη στήριξη του Ιδρύματος Le Corbusier συνδιοργανώνονται ή στηρίζονται στο σύνολο ή κατά περίπτωση από το Γαλλικό Ινστιτούτο, την Ελβετική Πρεσβεία, το ελληνικό Docomomo, το Κέντρο Αρχιτεκτονικής της Μεσογείου και άλλους πολιτιστικούς και επιστημονικούς φορείς.

Τον γενικό σχεδιασμό και τον συντονισμό των εκδηλώσεων τον έχουν αναλάβει οι Παναγιώτης Τουρνικιώτης, καθηγητής ΕΜΠ, Νικόλαος Ίων Τερζόγλου, επίκουρος καθηγητής ΕΜΠ, Κώστας Τσιαμπάος, λέκτορας ΕΜΠ, Ρίβα Λάββα, λέκτορας ΕΜΠ, μαζί με τους: Μυρτώ Κιούρτη (εντεταλμένη διδάσκουσα Τμ. Αρχιτεκτόνων Παν. Πατρών), Φάνη Καφαντάρη, Σταύρο Μαρτίνο, Παναγιώτη Φαραντάτο, Πέτρο Φωκαΐδη (υποψήφιος διδάκτορας ΕΜΠ), Δήμητρα Βογιατζάκη (υποψήφια διδάκτορα Χάρβαρντ και Νίκο Μαγουλιώτη (μεταπτυχιακό σπουδαστή ΕΜΠ).

Το πρόγραμμα των εκδηλώσεων

Η πρώτη δέσμη εκδηλώσεων, που ανακοινώνεται σήμερα, περιλαμβάνει εννέα χωριστές δράσεις οι οποίες οργανώνονται από τον Οκτώβριο του 2015 ως τον Ιανουάριο του 2016. Για καθεμία από τις εκδηλώσεις αυτές θα εκδοθεί αναλυτικό δελτίο τύπου. Το πρόγραμμα της δεύτερης δέσμης εκδηλώσεων, που θα οργανωθούν από τον Φεβρουάριο ως τον Αύγουστο του 2016, θα ανακοινωθεί τον Ιανουάριο. Περισσότερες πληροφορίες για τις εκδηλώσεις, στην ιστοσελίδα: <http://lecorbusier.arch.ntua.gr> και στις διευθύνσεις επικοινωνίας που αναφέρονται σε κάθε εκδήλωση χωριστά.

Στο Όνομα του Le Corbusier

Ομαδική έκθεση εικαστικών, Οικία Σπυτέρη/Προβελέγγιου, οδός Κυκλάδων 6, Κυψέλη, 6 Οκτωβρίου – 8 Νοεμβρίου 2015

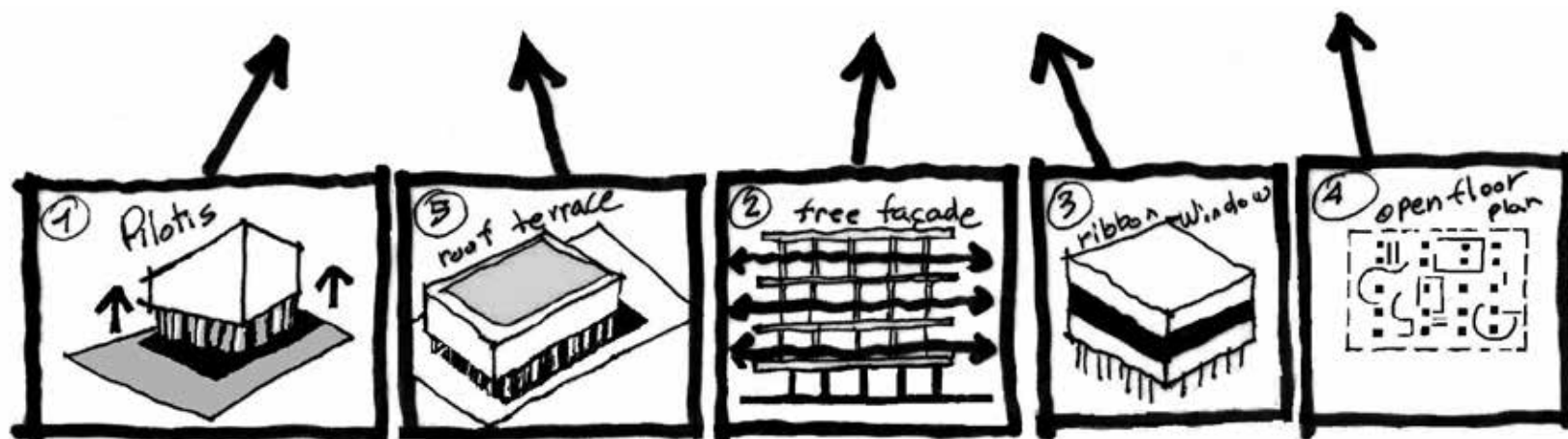
Η ομαδική έκθεση «Στο όνομα του Le Corbusier» προσκαλεί δημιουργούς να στήσουν ένα διάλογο πάνω στο ερώτημα: «Ποιος είναι τελικά ο Le Corbusier;». Τα έργα θα φιλοξενηθούν στην οικία Σπυτέρη της οδού Κυκλάδων την οποία σχεδίασε ο αρχιτέκτονας Αριστομένης Προβελέγγιος, συνεργάτης του Le Corbusier.

Συμμετέχουν με έργα τους οι: Κ. Βελώνης & Λ. Λυκουριώτη, Φ. Παννίση και Ζ. Κοτιώνης, Γ. Γρηγοριάδης, Γ. Γυπαράκης, Θ. Ιωαννίδου, Π. Κούρος, Β. Ξένου, Μ. Παπαδημητρίου, Α. Ψυχούλης
Επιμέλεια: Παναγιώτης Τουρνικιώτης, Φάνης Καφαντάρης
Συνδιοργάνωση: Workshop-S Διονύσης Στοβίτικης

Le Corbusier / Modulor

Συζήτηση στρογγυλής τραπέζης, Γαλλικό Ινστιτούτο, 22 Οκτωβρίου 2015
Η συζήτηση οργανώνεται με αφορμή τη μετάφραση στα ελληνικά των δύο βιβλίων του Le Corbusier *Modulor* και *Modulor 2*, που εκδόθηκαν το 1950 και το 1955 αντίστοιχα.

Συμμετέχουν: Δημήτρης Αντωνάκης, Jacques Sbriglio, Παναγιώτης Τουρνικιώτης, Άλκιστις Κωσταβάρα-Παπαρρήγα και Παναγιώτης Φαραντάτος
Συνδιοργάνωση: Γαλλικό Ινστιτούτο, Εκδόσεις Παπασωτηρίου

Μοντέρνες Κυκλάδες

Οπτικοακουστική Συναυλία / Αφιέρωμα στον Le Corbusier και τον Albert Jeanneret

ARTéfacts Ensemble, μουσική επιμέλεια και διεύθυνση: Κορνήλιος Σελαμσής

Θέατρο Πόρτα, 27 Οκτωβρίου 2015

Πρώτη εκτέλεση στην Ελλάδα του αδημοσίευτου και μη ηχογραφημένου ορχηστρικού έργου «Ταξίδι στις Κυκλάδες» του Albert Jeanneret, αδελφού του Le Corbusier, που συνόδευε τη χαμένη ομώνυμη κινηματογραφική ταινία του 1931. Θα προηγηθεί η προβολή της ταινίας *L'architecture d'aujourd'hui*, που παρουσίασε έργα του Le Corbusier το 1930, με μια νέα σύνθεση του Κορνήλιου Σελαμσής στη θέση της χαμένης πρωτότυπης μουσικής του Albert Jeanneret. Θα ακολουθήσουν έργα των Ιάννη Ξενάκη και Olivier Messiaen, και το οπτικοακουστικό *Poème électronique* των Edgar Varese, Le Corbusier και Ιάννη Ξενάκη.

Επιμέλεια: Παναγιώτης Τουρνικιώτης, Παναγιώτης Φαραντάτος

ΕΛ/Le Corbusier: Γενεαλογίες

Συνέδριο, Αίθουσα Καυταντζόγλου, Σχολή Αρχιτεκτόνων ΕΜΠ, 29-31 Οκτωβρίου 2015

Τρεις γενιές Ελλήνων αρχιτεκτόνων, διδασκόντων και ερευνητών επιχειρούν να απαντήσουν στο ερώτημα «αν και γιατί μας αφορά σήμερα, ακόμα, ο Le Corbusier».

Επιμέλεια: Νικόλαος Ίων Τερζόγλου, Κώστας Τσιαμπάος

Ο ΕΛ(ληνικός) Corbusier

Έκθεση, Αίθουσα Καυταντζόγλου, Σχολή Αρχιτεκτόνων ΕΜΠ, 29 Οκτωβρίου – 28 Νοεμβρίου 2015

Η έκθεση φέρνει στο προσκήνιο την πολυδιάστατη σχέση του Le Corbusier με την Ελλάδα μέσα από αρχειακό, εκπαιδευτικό και ερευνητικό υλικό της Σχολής Αρχιτεκτόνων ΕΜΠ.

Επιμέλεια: Παναγιώτης Τουρνικιώτης, Κώστας Τσιαμπάος, Πέτρος Φωκαΐδης, Νίκος Μαγουλιώτης

Στα ίχνη του Le Corbusier: Αρχιτεκτονικοί περίπατοι στην Αθήνα

Οκτώβριος 2015 – Ιούνιος 2016

Διοργάνωση περιπάτων για μικρές ομάδες που θα ιχνηλατήσουν τις πραγματικές και τις φανταστικές πορείες του Le Corbusier στην Αθήνα.

Επιμέλεια: Νίκος Μαγουλιώτης, Παναγιώτης Τουρνικιώτης

Συνεργασία: Big Olive

Le Corbusier / Αναγνώσεις

Λεξικοπωλείο, Στασίνου 13, Παγκράτι, 12 Νοεμβρίου 2015

Μαραθώνια ανάγνωση και σχολιασμός κειμένων του Le Corbusier για την Ελλάδα και την αρχιτεκτονική, με τη συμμετοχή αρχιτεκτόνων, σπουδαστών και άλλων δημιουργών.

Συνδιοργάνωση: Λεξικοπωλείο

DeCorbuziers

Εκθεσιακός χώρος του Ρομάντσο, 20-27 Δεκεμβρίου 2015

Τα εγγόνια του Le Corbusier διοργανώνουν ένα εναλλακτικό 'μνημόσυνο' για τον μεγάλο δάσκαλο, προσκαλώντας νέους αρχιτέκτονες, δημιουργικά γραφεία, καλλιτέχνες και φοιτητές από όλο τον κόσμο να τον αποχαιρετήσουν, αποδομώντας την persona, την κληρονομιά και τα ιδανικά του μέσα από διαδραστικά-διαδικτυακά-πολυμεσικά έργα, performances κ.ά.

Επιμέλεια: Συμεών Μπανός, Βάσω Πλαβού, Δήμητρα Βογιατζάκη, Archstudies.gr, Μαρούλα Μπαχαρίδου

Facebook: <https://www.facebook.com/decorbuziers>

Τέλος και μέλλον στο έργο του Le Corbusier

Ανοιχτός διάλογος στο Γαλλικό Ινστιτούτο, 11 Ιανουαρίου 2016

Συμμετέχουν ο Mario Botta, καθηγητής της Ακαδημίας Αρχιτεκτονικής της Ελβετίας, που εργάστηκε στο γραφείο του LC το 1965, και ο Antoine Picon, καθηγητής του Χάρβαρντ και πρόεδρος του Ιδρύματος Le Corbusier.

Συντονισμός διαλόγου: Παναγιώτης Τουρνικιώτης

Συνδιοργάνωση: Ελβετική Πρεσβεία, Γαλλικό Ινστιτούτο